

# Kapitali 3 – Peqqissuseq

## Pilersaarusiornermut atatillugu avatangiisit nalilersornerat

*SMV 2010 nalunaarusiaq*

Namminersorlutik Oqartussat ataanni  
aluminiumik suliniuteqarnermut atatillugu  
SMV pillugu suleqatigiissitanit suliarineqartoq

Namminersorlutik Oqartussat  
Nuuk, juli 2010

**Imarisat allattorsimaffiat**

|                                                                                                                         |           |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>1.0 Aallaqqaasiut .....</b>                                                                                          | <b>3</b>  |
| 1.1 Eqikkaaneq.....                                                                                                     | 6         |
| <b>2.0 Nappaatit pioreersut nappaataalersinnaasullu .....</b>                                                           | <b>7</b>  |
| 2.1 Massakkut inissisimaneq.....                                                                                        | 7         |
| 2.2 Sanaartornerup nalaa.....                                                                                           | 9         |
| 2.3 Ingerlatsinerup nalaa .....                                                                                         | 11        |
| 2.4 Kaammattuut .....                                                                                                   | 12        |
| <b>3.0 Peqqissutsikkut kiffartuussinerit - tikinneqarsinnaanerit, pitsaasusiat, pisinnaasaqassusiat sumiiffiat.....</b> | <b>14</b> |
| 3.1 Massakkut inissisimaneq.....                                                                                        | 14        |
| 3.2 Sanaartornerup nalaa.....                                                                                           | 18        |
| 3.3 Ingerlatsinerup nalaa .....                                                                                         | 20        |
| 3.4 Kaammattuut .....                                                                                                   | 22        |
| <b>4.0 Peqqissutsikkut pissusilersorneq inooqataanermullu tunngasut .....</b>                                           | <b>24</b> |
| 4.1 Massakkut inissisimaneq.....                                                                                        | 24        |
| 4.2 Sanaartornerup nalaa.....                                                                                           | 26        |
| 4.3 Ingerlatsinerup nalaa .....                                                                                         | 26        |
| 4.4 Kaammattuut .....                                                                                                   | 27        |
| <b>5.0 Atortussat ulorianartuusinnaanerit silaannarmullu aniatitsineq .....</b>                                         | <b>28</b> |
| 5.1 Kaammattuut .....                                                                                                   | 29        |
| <b>6.0 Elektromagnetismeqarneratigut ulorianarsinnaasut .....</b>                                                       | <b>30</b> |
| 6.1 Kaammattuut .....                                                                                                   | 30        |
| <b>7.0 Najukkami pilersuinerimik artukkiineq .....</b>                                                                  | <b>30</b> |
| 7.1 Kaammattuut .....                                                                                                   | 30        |
| <b>8.0 Angallannermi aqqusinertigullu angallannerni ajutoornerit.....</b>                                               | <b>31</b> |
| 8.1 Massakkut inissisimaneq.....                                                                                        | 31        |
| 8.2 Sanaartornerup nalaa.....                                                                                           | 31        |
| 8.3 Ingerlatsinerup nalaa .....                                                                                         | 32        |
| 8.4 Kaammattuut .....                                                                                                   | 33        |
| <b>9.0 Inerniliineq/Kaammattuut .....</b>                                                                               | <b>38</b> |
| <b>10.0 Najoqqutarineqartut .....</b>                                                                                   | <b>47</b> |

## 1.0 Aallaqqaasiut

Kapitali manna 2007-imit 2009-mut misissuinernik paasissutissanillu katersuinernik Maniitsumut sammitinneqarnerusunik Peqqissutsumut Naalakkersuisoqarfimmit akilerneqartunik tunngaveqarpoq. Nalunaarusiaq misissuinernik oqartussaasunit allanit ingerlanneqartunik sulili inaarlugit suliarineqarsimanngitsunik tunngaveqarpoq, taamaattumillu eqikkaalluni inerniliussat misissuinerni taakkunani paasisat pissarsiarineqarsinnaalerpata allannguuteqarsinnaapput.

Nalunaarusiornerup siunertaa tassaavoq Maniitsumi peqqissutsip naliliiffigineqarnissaa aamma Maniitsumi peqqissutsip qanoq sunnerneqarsinnaanerata naliliiffigineqarnissaa kiisalu Maniitsumi peqqinnissaqarfiup aamma DIN-ip Maniitsup qanittuani alumniunimik aatsitsiviliornep nassatarisaanut malinnaaffiginnissinnaanerisa naliliiffigineqarnissaa.

Peqqissutsumut tunngasuni avatangiisinik naliliilluni periaatsimi suliassaqarfiit makku aallunneqarsimapput:

- Nappaatit pioreersut nappaataalersinnaasullu
- Peqqissutsikkut kiffartuussinerit – tikinneqarsinnaanerata, pitsaassusiat, pisinnaasaqassusiat sumiiffiat
- Peqqissutsikkut pissusilersorneq inooqataanermullu tunngasut
- Atortussat ulorianartuusinnaanerata silaannarmullu aniatitsineq
- Elektromagnetismeqarneratigut ulorianarsinnaasut
- Najukkami kiffartuussinernik artukkiineq (imeq, nukissiorneq)
- Angallannermi aqqusinertigullu angallannerni ajutoornerit

Suliassaqarfiit tamarmik immikkut iluanni avatangiisinik naliliinermi periaaseq (ANP) imaallugu immikkoortiterneqassaaq: 1) aallartisarnep nalaa, massakkut pisut, 2) sanaartornerup nalaa, tassa aatsitsiviup sanaartorneqarnera aamma 3) ingerlatsinerup nalaa, siunissaq ungasinnerusiq isigalugu kingunerisinnaasai ilanngullugit, kiisalu 4) suliassaqarfiit ataasiakkaarlugit kaammattuutit.

### ***Nappaatit pioreersut nappaataalersinnaasullu***

Maniitsumi najugaqartunik misissuineri paasissutissanik ilassutaasumik 2009-p aallartinnerani katersuisoqarpoq. Apersuinikkut misissuineq professor Peter Bjerregaardimit Statens Institut for Folkesundhedimeersumit aamma nakorsiarfikkooortumik misissuineq nakorsamit Ph. d. Anders Kochimit Statens Serum Institusimeersumit ingerlanneqarput. Najugaqartunik misissuinerit

pioreersut taamatut annertusineqarnissaat toqqarneqarpoq peqqissutsikkut suliniutit, peqqissutsip, nappaataasartut allallu takutinniarlugit sapinngisamik eqqornerpaamik takutitsisunik tunngavissaqarumalluni. Misissuinermi peqqissutsikkut ajornartorsiutit assingiinngisitaarluartut isiginiarneqarput, soorlu tarnikkut/eqqar-sartaatsikkut peqqissuseq, persuttaasarneq, sukkorneq, pualavallaarneq pujortartarnerlu. Tunuliaqutaasut pillugit nalunaarusiat marluk taakku 2009-ip ingerlanerani tunniunneqarput, ANP-mullu ilanngussatut ilaliunneqarlutik.

Najugaqartut sanaartornerup ingerlatsinerullu nalaani amerleriarujussuartaasapput. Sanaartornerup nalaani sulisut avataaneersuunerusut nappaatinik kissaatigineqanngitsunik nunamut maanga eqqussisinnaasut sulisorineqarnissaat ilimagineqarpoq. Taamaattumik sulisut tikisitat peqqissusiisigut misissuiffigineqartarnissaat pisariaqartussaavoq, ulorianarsinnaasut annikillisarniarlugit. Alumiiniumik aatsisivimmi ingerlatsinerup nalaani suleriaatsit assersuutigalugu pujoralatsitsinikkut silaannarmik mingutsitsisuusinnaapput. Taamatut mingutsitsinerup anersaartuutitigut ajornartorsiuteqarneq annertusitissinnaavaat, soorlu astma aamma sapigaqarneq eqqarsaatigalugit.

Pissutsini taamaattuni paasissutissat takussutissallu pitsaanerpaat qulakkeerniarlugit kaammattuutigineqarpoq misissuinerne paasisat misissuinerneq ingerlaavartunik malitseqartitsivigineqassasut, najugaqartut peqqissusiannik nalinginnaasumik nakkutilliinerup saniatigut.

***Peqqissutsikkut kiffartuussinerit – tikiinneqarsinnaanerit, pitsaasusiat, pisinnaasaqassusiat sumiiffilu***

Maniitsup Napparsimmavia inunnik 3800-nik kiffartuussisinnaalersillugu sananeqarsimavoq, tassa massakut najugaqartunit amerlanerusunut, kisiannili aatsitsivik sananeqassappat najugaqalersussannit ikinnerusunut. Taamaattorli peqqinnissaqarfiup qanoq suliassaartiginissaani pissutsit arlallit apeqqutaasapput.

Sanaartornerup nalaani Alco-ap upalungaarsimasuutitaqarnerata qanoq annertutiginissaa pingaaruteqartorujussuuvuq, ilimagisariaqarporli nappaatit ulorianartut kiisalu annertuumik ajutoornerit tamaasa peqqinnissaqarfiup suliassarissagai. Ingerlatsinerup najugaqartut amerleriapiloorfiata nalaani Maniitsumi peqqissutsikkut siunissami kiffartuussinerup aqqissuussaananerant atatillugu peqqinnissaqarfik aalajangiisariaqarpoq. 1) Napparsimmavimmik nutaamik sanasoqarsinnaavoq, tamatumunngalu paasissutissat ilisimaneqartut

aallaavigalugit tunngavissaqanngilaq, 2) napparsimmaviup pioreertup pisinnaasaqassusia annertusarneqarsinnaavoq imaluunniit 3) illoqarfiup nutaartanut atasumik nakorsiartarfiliortoqarsinnaavoq. Taamaattorli peqqinnissaqarfiup ilusilersugaanerata allanngortiterneqalernerata nassatarisaanik Maniitsup Qeqqata Peqqinnissaqarfiani Sisimiunut kattutsinneqarnissaa ilanngullugu eqqarsaatigineqartariaqarpoq, taamaaliornikkummi atugassiissutit pisinnaasaqassuserlu nunap immikkoortuani tassani sutigut tigorianaanaqarneranut ataneqartillugit isiginiarneqartussaammata.

Peqqissutsikkut kiffartuussinerit qanoq annertutigisut pisariaqartinneqarnissaanni ataavartumik najugaqalerlutik nuuttussat qanoq katitigaajumaarnerat aamma apeqqutaasussaavoq. Paasissutissat massakkut pigineqartut tunngavigalugit ilimagineqarpoq nuuttut amerlanersaat tassaassasut angutit aamma annikitsumik ilinniagaqarsimasut.

### ***Peqqissutsikkut pissusilersorneq inooqataanermullu tunngasut***

Peqqissutsikkut pissusilersorneq, matumani pujortartarneq imigassamillu atuineq kiisalu inooqataanermut tunngasut aamma ilinniartitsineq isertitallu nappaatit pileriaortarnerannut sunniuteqarput. Maniitsumi ajornartorsiutit ilaatigut ilagaat ikittuinnaat ilinniagaqarsimasuunerat, pujortartartut pualavallaartullu amerlanerat kiisalu suliffissaaleqisorpassuaqarnera. Ajornartorsiutit taakku aqqinniarlugit Naalakkersuisut ilaatigut Inuuneritta aallartisarsimavaat, meeqqat, inuusutut utoqqaallu qitiutillugit.

Sanaartornermi sulisut peqqissutsikkut pissusilersornermut sunniutaat annikitsuinnaasussatut isigineqarput, tassami taakku sivikitsuinnarmik Maniitsumiittartussaammata aallaqqittartussaallutillu. Ingerlatsinerup nalaani nuuttut ataavarnerusumik najugaqalerneranni angutit arnanit allaanerusumik pissusilersortartut amerlanerussuteqarnerat annikitsumillu ilinniagaqarsimasut siunissaq ungasinnerusoq isigalugu inooriaatsip nassatarisaanik nappaateqalersinnaanerata annertuseriarsimasoq peqqinnissaqarfiup ilaatigut suliassaqaqfigissavai.

### ***Atortussat ulorianartuusinnaanerata silaannarmullu aniatitsineq***

Sammisagarfiusussat ukununnga agguataarsimapput, tassalu 1) gas (soorlu fluorit aamma PAH-t), 2) eqqagassat imerpalasut (oliat assigiinngitsut) aamma 3) eqqagassat imerpalasuunngitsut (aatsitsiivit igaasartarsuisa qalipperneri). Peqqissutsip tungaanit isigalugu pingaarnerpaatut soqutiginaateqartut tassaapput aatsitsivimmi sulisut tulluillutillu aatsitsiviup qanitaani najugaqartut.

Aatsitsiviup inissinneqarnera kiisalu isumannaallisaatit suut suliniutigineqarnerat ulorianarsinnaasunut sunniuteqartussaavoq. Napparsimalersinnaaneq annikitsuaraannaassaasoq annertunerusutigut naliliisoqarpoq.

### ***Elektromagnetismeqarneratigut ulorianarsinnaasut***

Innaallagiarujussuaq alumiiniumik aatsitsiviup ingerlanneqarneranut atorneqartoq innaallagissap pilersitaanik mangneteqarfeqalersitsisarpoq. Innaallagissap pilersitaanik magneteqarfiit assersorneqarsinnaanngillat, taamaattumillu najugaqartut taakkunannga sunnerneqangaatsiartussaallutik. Napparsimalersinnaanerup annikitsup taassuma najugaqartullu amerlassusiisa najugaqartunik peqqissutsikkut nakkutilliinerup kræftimik toqunermullu allatigut pissutaasartunik nalunaarsuiffinnut ingerlaavartumik nalunaaruteqartarnikkut ingerlanneqartup allanngortinnissaanut pissutissaqanngilaq.

### ***Najukkami kiffartuussinernik artukkiineq (imeq, innaallagiaq)***

Tamanna peqqinnissaqarfiup suliassaqarfiata avataaniippoq, tassami pilersuineramik ingerlataqarneq pineqarmat. Peqqinnissaqarfik eqqorneqarsinnaavoq, tassami Maniitsup Napparsimmavia najukkami imermik innaallagissamillu pilersuisoqarfinnit pilersorneqarmat. Pilersuineq taanna eqqorneqanngippat kiffartuussinernik atuinerulerneq peqqinnissaqarfimmut ajornartorsiutinik pilersitsinavianngilaq. Innaallagiaq qamittuussagaluarpat napparsimmavik ajornartoornermi innaallagissiuuteqarpoq, tamatumalu saniatigut imermik pilersuineq eqqorneqassagaluarpat upalungaarsimanissamut pilersaarummik peqartussaavoq.

### ***Angallannermi aqqusinertigullu angallannerni ajutoornerit***

Najugaqartut amerlanerulernerisigut aqqusernillu illoqarfimmit pioreersumit aatsitsiviup tungaanut 12 kilometerit missaannik ungasissuseqartumut aqqusinniorluni tallineqarnerisigut aqqusinertigut angallannermi ajutoorsinnaaneq annertusisussaavoq. Sanaartornerup nalaani sanaartornermi atortussat aatsitsivimmut assartorneqartartussaapput, tamatumalu biilersuit oqimaatsunik usisartut amerlisittussaavai. Ingerlatsinerup nalaani inuinnaat biili amerlissasut ilimagineqarpoq, tassami nuuttut arlalissuit biilitik nassarlugit tikinnissaat imaluunniit siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu biilisisarnissaat eqqarsaatigineqarsinnaammat. Tamatumunnga peqatigitillugu alumiiniu aatsitaq aatsitsivimmit umiarsualivimmut assartorneqartartussaavoq, tamatumalu assartuineq aamma annertusitissavaa. Sanaartornerup taama annertutigisup naatsorsuutigeriigaan-ngitsunik peqqinnissaqarfimmi immikkut ilisimasalinnik atuinissamik pisariaqartitsisunik pisoqartarsinnaanera tunngaviusumik annertusitissinnaavaa.

### 1.1 Eqikkaaneq

Najukkami 3500-ngajannik inoqartumi alumiiniumik aatsitsivimmik sanaartorneq peqqissutsikkut annertuunik sunniuteqarsinnaavoq, taamaattumillu Maniitsumi innuttaasut peqqissusiat misissussallugu pisariaqarpoq. Taamaaliornikkut aallaavittut tunngavik pilersinneqassaaq, aatsitsiviullu pitsaasumik pitsaanngitsumilluunniit sunniutigisimasai taanna aallaavigalugu naliliiffigineqarsinnaapput. Aallaavittut tunngavik aallaavigalugu malitsepartitsiviusumik misissuinerit ukiut tallimakkaarlugit qulikkaarlugilluunniit ingerlanneqartassapput, pissutsit siunissaq qaninnerusooq ungasinnerusorluunniit eqqarsaatigalugu allanngoriartornerat naliliiffigisinnaajumallugu.

Maannakkumiilli erseqqippoq siumut suliniutinik, soorlu peqqissutsimik misissuinerinik, ingerlatsisoqassasoq, sanaartornermi sulisorineqartut nappaatinik kissaatiginanngitsunik nunamut maanga eqqussuilernissaat pinaveersimatinniarlugu.

Sulisut nuttarnernannik misissuineq naammassippat ataavartumik najugaqalerlutik nuuttut katitigaanerit sukumiinerusumik misissorneqassaaq. Paasissutissat pigineqartut pigineqalerumaartussatullu naatsorsuutigineqartut aallaavigalugit ilimagineqarpoq peqqinnissaqarfiup ilaatigut pinaveersaartitsineq aallutissagaa, Maniitsumi pissutsit allanngoriartornerisa kitaamiut inooriaasiannut sammiveqareersut sakkortuallaamik sukatsikkiartornissaat pinaveersimatinniarlugu.

Peqqissutsikkut kiffartuussinerit naatsorsuutigineqartutut annertusinissaat pisariaqartitsinerlu misissuiffigineqareerpata peqqinnissaqarfik Maniitsumi peqqissutsikkut kiffartuussinerup aaqqissussaanera pillugu aalajangiisinnaalissaaq. Tunngaviulluinnartumik kiffartuussinerit pisariaqartinneqarnerulernissaat naatsorsuutigineqarpoq, tamanna peqqissutsimut aningaasartuutit qaffannerannik nassataqassaaq, taakkulu Qeqqani Peqqinnissaqarfiup nutaap DIN-illu aningaasartuutissaannut ilanngunneqassapput.

Maniitsumi peqqinnissaqarfik tunngaviulluinnartutigit isigigaanni najugaqartut annertuumik amerleriarnertat nammassinnaasariaqarpaa, taamaassappalli naleqqussaaneq pisariaqarpoq.

## **2.0 Nappaatit pioreersut nappaataalersinnaasullu**

Innuttaasut nappaatigisartagaannut assigiinngitsorpassuit toqqaannartumik toqqaannanngikkaluartumillu sunniuteqartarput, soorlu qanoq inooriaaseqarneq, ilinniagaqassuseq, inuussutissarsiornermi atukkat, mingutsitsineq kiisalu sanaartornermut angallannermullu/attaveqatigiinnermullu aningaasaliinerit kingunerisaat.

### **2.1 Massakkut inissisimaneq**

Najugaqartut peqqissusiannik misissuineri paasissutissanik katersinissamut periarfissat arlaliupput. Toqusoqartarneranut pissutaasut aamma napparsimmavimmut unitsitsisarnermut pissutaasut pillugit paasissutissat nalunaarsuineri malitseqartitsineq aqqutigalugu katersorneqarsinnaapput, katersueriaaserlu alla tassaalluni najugaqartunik misissuineq, tassanilu assersuutigalugu ulorianarsinnaasut qanoq inooriaaseqarnermik aallaaveqartut allanngoriartornerat tassagaajuttarpoq pinaveersaartitsineq siunertaralugu aallunneqartartoq.

Najugaqartunik misissuinerit, peqataasut najugaqartut agguataarsimanerannut tunngavissaqartumik takussutissaappata, najugaqartut peqqissutsikkut pissusilersornerannik, peqqissusiannik nappaatigisartagaannillu sukumiisumik takussutissiisarput. Najugaqartunik misissuinerit inuunermi atukkat allanngornerannik takutitsineri atorneqarsinnaalluarput, tassami najugaqartut massakkorpiaq peqqissusiannik takutitsisaramik. Najugaqartunik misissuinerit nappaatit suut nappaataasalernissaannik siulittuutaasinnaalluarput, taamaattumillu ullumikkut siunissamillu peqqinnissaqarfiup qanoq atorneqarnera pillugu paasissutisseeqataasinnaallutik.

Maniitsumi<sup>1</sup> massakkut nappaataasut nappaataalersinnaasullu sutigulluunniit allaaserineqassappata najugaqartut qanoq katitigaanerannik takussutissaqarnissaq piumasaqaataavoq, ilanngussaq 1 takuuk.

Maniitsoq 2008-mi 3451-inik inoqarpoq, taakkunanngalu 2771 Maniitsumi namminer mi najugaqarput, sinnerilu 680-it nunaqarfinni pingasuni - Kangaamiuni (364-it), Napasumi (101-it) Atammimilu (215-it) – najugaqarlutik. Najugaqartut ukiut kingulliit qulit ingerlaneranni 340-nik ikileriarsimapput. Piffissami tassani ikiliartuaarneq taanna ataavartuusimavoq. Ukioqqortussuseq eqqarsaatigalugu

---

<sup>1</sup> Maniitsumik matumani oqarnermi Maniitsup Kommuniussimasooq, tassalu illoqarfik Maniitsoq kiisalu nunaqarfii pingasut – Kangaamiut, Napasooq Atammillu – tunngavittut atorneqarpoq. Kommunit kattutsinneqarnerisa kingornatigut Maniitsoq Sisimiullu Qeqqata Kommuni inissisimalerput. Qeqqata Kommuni najugaqartut amerlassusiat matumani atorneqassappat tamanna kikkut aluminiumik aatsitsiviliornikkut eqqugaanerit eqqarsaatigalugu kukkusumik takutitsisuus-saaq. Allamik taasaqartoqanngippat nalunaarusiami matumani Maniitsup atorneqarnerani Maniitsoq nunaqarfiilu pingasut pineqartassapput.



0-14-inik ukiullit tassaapput ikilerianerpaasimasut, 1999-imi 1038-iullutik 2009-mi 785-iugamik. Tamatumunnga peqatigitillugu angutit arnanut sanilliullutik ukiuni taakkunani tamani amerlanerujuarsimapput.

Maniitsumi massakkut nappaataasinnaasut ulorianarsinnaasullu paasissutissiisarfiit arlallit ukuusut aqqutigalugit allaaserineqarsinnaapput:

1. Toqunermut pissutaasunik nalunaarsuiffik
2. Napparsimasunik nuna tamakkerlugu nalunaarsuiffik
3. Peqqissutsikkut Nakkutilliisup nalunaarsuiffii kiisalu
4. Statens Institut for Folkesundhedip (SIF-ip) najugaqartunik misissuineri
5. "Inuusuttut atugarissaarnerat"-nik misissuineq aamma
6. Meeqqanik misissuineq (Børnekohorte)<sup>2</sup> Ivaag

Misissuinerit pingaarnerusutigut takutippaat Maniitsumi najugaqartut peqqissusiat Kalaallit Nunaata Kitaani najugaqartut sinnerinut sanilliullugu allaassuteqa-ngaangitsoq.

Nalunaarsuiffiit misissuinerillu taakku pisariaqartitsineq naapertorlugu Maniitsup Napparsimmaviani napparsimasunik allattuiffimmi paasissutissanik kiisalu Kalaallit Nunaanni Misissueqqissaartarfiup paasissutissaataanik ilaneqarsinnaapput, taamalilluni Alcoap suliniutaa aallartippat najukkami najugaqartut qulequtakkaartumik kisitsisitigullu eqqoqqissaartumik allaaserineqarnerat pigineqalersimassallutik, matumani najugaqartut peqqissusiisa allanngoriartornerannut takussutissiaq ilanngullugu eqqarsaatigalugu.

## 2.2 Sanaartornerup nalaa

Alumiiniunik aatsitsivimmik erngullu nukiga atorlugu nukissiorfinnik sanaartorneq ukiunik 6-7-inik sivilissuseqassanganneqarpoq, sulisorineqartullu amerlanerpaaffianni inuit 2200-t missaasa, angutaanerusut<sup>3</sup>, peqataanissaat naatsorsuutigineqarluni. Erngup nukiga atorlugu nukissiorfiit aappa Nuummot qanittumi inissinneqartussaammat tassani sulisut Maniitsumi najugaqartunut attaveqangaartussaangillat. Erngup nukiga atorlugu nukissiorfimmi kujallermi sulisut ilanngaatineqarpata Maniitsumi Maniitsullu eqqaani sulisut tamarmiusut amerlanerpaaffimminni 2000-it missaanniissapput. Alcoap aatsitsivimmik Islandimi sanaartornermi misilittagai tunngavineqassappata sulisut najugaqarfiat sanaartorfimmi namminerimi

<sup>2</sup> Kohortemik oqarnermi pineqartut tassaapput inuit ataatsimoortut kikkussusii nassuiarneqartut – assersuutigalugit i-nuit – piffissap aalajangersimasup iluani inunnguuseralugu aalajangersimasumik nappaatillit nappaateqalersimaneral-luunniit paasineqarsimasut – piffissallu ingerlanerani siunissamilu malinnaavigineqartut (Nørby: 639)

<sup>3</sup> Qanorluunniilli pisoqassagaluarpat aatsitsivimmik il.il. sanaartorneq angutit nunanit allaneersut kalaallinut angutitut sa-nilliullutik amerlanerujussuanngornerannik kiisalu angutit arnanut sanilliullutik sulii amerlanerulernerannik nassataqartus-saavoq.

sananeqartussaassagunarpoq, sulisut piffissap annersaani najugassaattut. Taamaattumik najukkami innuttaasunut attaveqarneq tassaassaaq sulisut aatsitsiviliornerup nalaani sivikitsumik tikeraartinneqartarnerat. Tamanna qanoq annertutigisumik maleqqissaarneqarsinnaanersoq nalunarpoq, taamaattumillu sulisut najukkamilu innuttaasut naatsorsuutigeqqaarneqartumit annertunerusumik attaveqatigiittassagunarput.

Alcoap immini pilersinneqarneranut atatillugu sanaartornerup nalaani sulisorineqartut saniatigut sulisartorpaalussuit Maniitsumut namminermut nuuttussaapput. Taakku attaveqatigiinnikkut atortorissaarutit piorsarneqarnerat qulakkeertussaavaat, taamaalilluni nuuttorpassuit<sup>4</sup> taakku pilersitsinerup kingornatigut i-ngerlatsinermi sulisorineqartussatut pisariaqartinneqartut Maniitsumi inissaqartinneqarsinnaaqqullugit. Sulisut qassit piorsaaneq taanna qulakkeerniarlugu pisariaqartinneqassanersut ilisimaneqanngilaq. Pissutsit arlallit sulisut qassiunissaannut sunniuteqartussaapput:

- Inissiat suut nuuttunut sananeqassanersut – illuinnaat 500-t imaluunniit illorsuit portusuuliat qulit tamarmik immikkut 50-inik inissiaartaqartut sananeqarnissaat assigiinngissuteqarpoq.
- Nuuttut qanoq amerlatigisunik meerartaqarnersut, tassami meeqqat amerlassusiat paaqqinniffinni inissianik qassinik sunillu neqeroorutigineqarsinnaasunik illoqarfimmi sanasoqarnissaani apeqqutaasussummat.
- Illoqarfimmi massakkut illuutaareersut sutigut allileriffigineqassanersut, allanngortiterneqqassanersut il.il. – assersuutigalugu napparsimmavik, kommunip allaffia.
- Suliniutit kulturimut attuumassuteqartut qanoq amerlatigisut suullu illoqarfimmi ingerlanneqassanersut – assersuutigalugu katersortarfik anginerusoq, filmertarfik, naluttarfik il.il.

Najukkami innuttaasut attaveqaatinillu piorsaasutut sulisut attaveqatigiinnerat annertunerpaajusussaagunarpoq, tassami sulisut taakku illoqarfiup iluani ulluinnarni sulisartussaammata. 1960'-ikkunni<sup>5</sup> misilittakkat takutitaattut tamanna inooqataanikkut peqqissutsikkullu kingunerlutsinneqarsinnaavoq – matumani persutaasarnertit imminornerillu, nappaatit imigassamut attuumassuteqartut, tarnikkut/eqqarsartaatsikkut atugarliuutit kiisalu najugaqartut nappaatinik tunillaassortunik, soorlu kinguaassiuutitigut nappaatinik tunillanneqartarnerisa, amerlanerulernerat ilanngullugit

<sup>4</sup> Aattaveqatigiinnermut tunngasuni sanaartornerup tamarmi aatsitsiviup sanaartorlugu inerneqarnissaa sioqqulugu naammassineqarsimanissaa naatsorsuutigineqarpoq.

<sup>5</sup> Bjerregaard, P. Folkesundhed i Grønland. 1, 3-156. 2004. Nuuk, Direktoratet for Kultur, Uddannelse, Forskning og Kirke (KIIP). INUSSUK Arktisk Forskningsjournal. Kilde: Greenland Development.

eqqarsaatigalugit. Nappaatit tunillaassortut aalajangersimasut, soorlu tuberkulosep, siammarsimaneranni inooqataanikkut ani-ngaasaqarnikkullu atukkat apeqqutaasarput. Tuberkulose Kalaallit Nunaanni atugaaqaaq, taamaattorli nunap ilaani sumiinneq apeqqutaatillugu annertuumik allanngorartumik. Alumiiniumik aatsitsiviup pilersinneqarnerata inooqataanikkut aningaasaqarnikkullu iluaqutaasunik nassataqarnissaa naatsorsuutigisariaqarpoq, tamannalu tuberkulosep ataatsimut atugaaneramik annikillitseqataasinnaasutut eqqarsaatigineqarsinnaavoq.

Sanaartornerup nalaani ulorianarsinnaasoq alla tassaavoq nappaatit suut, matumani tuberkulose nakorsaatinut akiuussinnaasoq aamma MRSA-mut akiuussinnaassuseqarneq ilanngullugit eqqarsaatigalugit, attaveqatigiinnermik piorsaasutut sulisut tikisitat nunamut maanga eqqussinnaaneraat.

### 2.3 Ingerlatsinerup nalaa

Alumiiniumik aatsitsiviup ingerlanneqarnera sulisunik 766-it missaannik atorfinitsitsinissamik pisariaqartitsiviussasoq naliliisoqarpoq. Sulisut aatsitsivimmi namminerimi sulisut saniatigut suli sulisut 319-340-t aatsitsivimmut toqqaannanngikkaluamik allallu 49-71-t suliffeqarfimmut attuumassuteqartumik sulisinneqarnissaat naatsorsuutigineqarpoq, assersuutigalugu politiit, perorsaasut, kiffartuussiveqarfinnilu sulisut. Suliffiit ilaannaat Maniitsumi pilersinneqassapput, suliffiimmi ilaat 15-it assersuutigalugu Nuup eqqaani erngup nukiga atorlugu nukissiorfimmi pilersinneqartussaammata. Aatsitsivimmut toqqaannanngikkaluamik suliffiit 80 %-iisa missaasa Maniitsumi pilersinneqarnissaat naatsorsuutigineqarpoq, taakkuli 50 %-iisa missaasa suliffeqarfissuarmut attuumassuteqartumik suliffiussallutik. Kisitsisinngorlugit imaappoq ukioq kaajallallugu suliffiit 255-it 277-illu akornanniittut toqqaannanngikkaluamik suliffiillu 24-35-it toqqaannartumik pilersinneqassasut. Suulli tamaasa ataatsimut katikkaanni suliffiit 1058-it pineqarput, imaluunniit najugaqartut 1/3<sup>6</sup>-it missaannik amerleriarnarat, tak. tabel 1.

Tabel 1: Suliffitsigut Maniitsumut sunniutai, ukioq kaajallallugu suliffiit/inuit

| Toqqaannartumik suliffik             |     |                                     | Toqqaannanngitsumik suliffik |     | Maniitsumi 80 %-it sulisorineqart. | Toqq. att. suliffiit         | Maniitsumi sulisorineqartut katillugit |
|--------------------------------------|-----|-------------------------------------|------------------------------|-----|------------------------------------|------------------------------|----------------------------------------|
| Aatsitsivik                          | 600 | 94 % tunisassior fimmi sulisoqarneq | 40.000-nik isert.            | 340 | 272                                | 49-71                        | Toqqaannartumik = 751                  |
| Erngup nukinga atorlugu nukissiorfik | 50  | 35-it Maniitsoq 15-it Nuuk          | 100.000-nik isert.           | 326 | 260                                | Maniitsuni 50 % sulisoqarneq | Toqqaannanngitsumik = 272              |

<sup>6</sup> Matumani aappaasut meeraqarpatalu taakkua meeraat ilaatinneqanngillat, taamaattumillu najuqartut suli amerlanerulersinnaallutik.

|                                         |     |  |                       |     |     |       |                      |
|-----------------------------------------|-----|--|-----------------------|-----|-----|-------|----------------------|
| Aatsitsivimmik il.il<br>kiffartuussineq | 116 |  | 150.000-nik<br>isert. | 319 | 255 | 24-35 | Allamut sangusut= 35 |
| Katillugit                              | 766 |  |                       |     |     |       | Katill. = 1058       |

Kilde: Greenland Development

Naatsorsuutigineqarpoq sulisut affaat sinilaarlugit tassaassasut arnat angutillugu suliamik ilinniagarsimanngitsut, sinnerilu tassaassasut suliamik ilinniagaqarsimasut qaffasissumiluunniit ilinniagaqarsimasut. Suliffinnik pilersitsinerup peqqinnerulerneq nassatarisinnaavaa, tassami misissuinerit arlallit uppersisimmassuk inuussutissarsiummik ingerlataqarneq peqqissutsimut ilorraap tungaanut iluaqutaasumik sunniuteqartartoq. Inuit inuussutissarsiummik ingerlataqanngitsut inunnit inuussutissarsiummik ingerlataqartunit 2-3-riaammik toqujaarnerusarput<sup>7</sup>.

Aluminium aatsitsivimmi sulisut aamma inatsisit atuuttut tunngavigalugit suliffinnik naliliinerit suliatigut katsorsaasersuinnikkullu misissuiffigineqarnissaat pisariaqartussaavoq<sup>8</sup>. Alumiinium aatsitsivinni sulinermik misissuinerit ilimanarsisippaat suleriaatsit ilaanni pujoralaaqqanik ersinngiusartunik silaannarmillu allatut mingutsitsinermik (soorlu svolvdioxidimik stoffinillu usserutitalinnik) najuussuisoqarsinnaasartoq. Ilisimatusarnikkut misissuinerit inernilerneqarnerisa anersaartuutitigut ajornartorsiutit annertunerusumik ulorianartorsiortitsisinnaanerat aamma tikkuarpat, soorlu astamaqalernikkut, sapigaqalernikkut kræfteqalernikkullu. Sulisut mingutsitsinermik qanoq sivistutisumik kiisalu qanoq annertutisumik sunnersimanegartarnerat aalajangiisuusumik sunniuteqartarpoq. Oqaatigineqassaaq aatsitsivinni nutaaliaasuni prebake-teknologimik taaneqartartoq atornerneqarnerusarmat, tassanilu innaallagissap aqusaagassai anodimik taaneqartartut siumut kissaruloorneqareersimasarlutik. Taamaattumik stoffinik usserummik akulinnik najuussuisinnaaneq "Sødeberg-teknologi"-mut pisoqaanerumut sanilliullugu annertuumik annikillisinneqarsimavoq.

Eqikkaalluni oqaatigineqassaaq:

- 1) Inuiaqatigiinni "kitaamiutut inooriaaseqaleriartorneq" toqqaannanngikkartuutut ulorianartunik nassataqarpoq. Kalaallit Nunaanni inooriaaseq ukiuni makkunani annertooujussuarmik allanngoriartorpoq, imaassinnaavorlu allannguutit alumiinium aatsitsivimmik sanaartornikkut annertuneruleriartortut.
- 2) Suleriaatsit kingunerisaannik toqqaannartumik ulorianartoqarpoq, stoffinillu arrortinneqarsinnaanngitsunik mingutsitsisoqarsinnaalluni.

<sup>7</sup> [http://www.si-folkesundhed.dk/upload/kap\\_33\\_sociale\\_forskelle.pdf](http://www.si-folkesundhed.dk/upload/kap_33_sociale_forskelle.pdf)

<sup>8</sup> Tak. "Kalaallit Nunaanni peqqissuseq peqqissuunerlu – Nuup Kommunia, Maniitsup Kommunia aamma Sisimiut Kommunia immikkut isiginiaarlugit", Kalaallit Nunaanni Peqqissaanikkut Qitiusumik Ilisimatusarfimmi ANP-mut tunuliaqutit nalunaarsusiami kaammatuutit.

## 2.4 Kaammattuut

### ***Maniitsumi peqqissutsimut 2009-mi killiffiup nalunaarsorneqarnera***

Maniitsumi innuttaasuni peqqissutsip sanaartortoqalernissaa sioqqullugu sukumiisumik allaaserineqarnerata suliarineqarnissaa kaammattuutigineqarpoq, matumani Maniitsumik (Kalaallit Nunaata) Kitaata sinnerannut sanilliussineq ilanngullugu eqqarsaatigalugu, ilisimatusarneq pioreersoq paasissutissallu nutaa kiisalu misissuineq nutaaq aallaavigalugit, tak. tulluuttuni allaaserineqartut.

Kisitsisitigut sanilliussinissamut eqqornerusunik tunngavissamik pilersitsiumalluni 2005-2007-imi najugaqartunik misissuinermi Maniitsumi illoqarfiani peqataasut 265-inik ilallugit katillugit 500-nngortinneqarput<sup>9</sup>. Misissuinermi apersuinikkut misissuineq, immersugassanik immersuisitsinikkut misissuineq aamma peqqissutsikkut ajornartorsiutit arlalissuit nakorsiartarfimmi paasissutissat atorlugit misissuiffigineqarnerat ilaapput, matumani peqqissutsinik nammineq naliliineq, persuttaasarneq sukkornerlu, kiisalu inooriaaseqarnerup nassatarisaai, soorlu nerisat, pujortartarneq, imigassaq timimillu atuineq ilanngullugit eqqarsaatigalugit. Aammattaaq tingukkat aseruuttoornerup, tuberkulosip il.il. tunillaassuunnerisa annertussusiat misissorneqarpoq, nerisallu mingutsinneqarsimanerat kiisalu aap kolesteroleqarnera uuttortarneqarluni.

### ***Peqqissutsip siunissaq ungasinnerusoq isigalugu misissorneqarnera***

Nappaatit nappaataalersinnaasullu eqqarsaatigalugit sanaartornerup nalaani sivikikuluttumi kaammattuutigineqassaaq makku atuunnerisa kingunerisaanik peqqissutsikkut suliniutit aallunneqassasut:

- Persuttaasarneq imminortarnerlu
- Nappaatit imigassamik atuinnermut attuumassuteqartut
- Inooqataanikkut ajornartorsiutit aamma tarnikkut/eqqarsartaatsikkut/inooqataanermi atugarissaarneq
- Naartuersittarnerit kinguaassiuutitigullu nappaatit
- Nappaatit tunillaassortut allat

Qulaani taaneqartut paasissutissanik peqqinnissaqarfimmit, politiinit Peqqissutsikkullu Nakkutilliisoqarfimmit pisarnertut katersinikkut naliliiffigineqassapput. Tamatumunnga peqatigitillugu sanaartornerup naanerani najugaqartunik nutaamik misissuineq ingerlatap taassuma najugaqartut

<sup>9</sup>Tak. "Notat om sundhedstilstanden i Maniitsoq 2007-2009" (Bjerregaard: 2009) aamma "Notat om sundhedstilstanden i Maniitsoq (Alcia SMV)" (Koch allallu: 200).

peqqissusiannut piffissaq qaninnerusoq eqqarsaatigalugu qanoq sunniuteqarsimaneranik naliliinermi ator-neqarsinnaavoq.

Sulisut tikisitat peqqissusiat misissorneqassasoq kaammattuutigineqarpoq, nappaatinik inuiaqatigiinnut eqqunneqarnissaat kissaatigineqanngitsunik nappaateqartoqalersinnaanera pinaveersaartinniarlugu.

Tunngaviusumik kaammattuutigineqassaaq sulisut tikisitat peqqissutsimikkut misissuiffigineqassasut, sulisut peqqissusiat malinnaavigisinnaajumallugu iliuusissat piareerneqassasut aamma sulisut tikisitat nappaalalersinnaanerannut upalungaarsimassutitaqassasoq.

Siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu kaammattuutigineqarpoq Maniitsumi peqqissutsip ilaasa toqqakkat allanngoriartornerat malinnaavigineqassasoq, Kalaallillu Nunaata sinneranut sanilliunneqartassasoq.

Inuunerittamut atatillugu 2009-2012-imi misissuinerup siunertaasa ingerlaavartumik saqqummiunneqartarnissaat pilersaarusiorneqarsimavoq. Kaammattuutigineqarpoq alumiiniumik aatsitsivimmik pilersitsinermut atatillugu siunissami nakkutilliinermik ingerlatsineq innuttaasut peqqissusiannik nalinginnaasumik nakkutilliinermut ataqatigiissaarneqassasoq. Aammattaaq aatsitsivimmi sulisut peqqissusiat pillugu ilisimasanik akuttunngitsumik katersuisoqartarnissaa naleq-quttuuvoq, matumani nakorsamit paasineqartumik astamartut, anersaartuutimigut puatsigullu nappaateqartut aamma mangutsinermik eqqugaasut eqqugaan-ngitsullu ilanngullugit eqqarsaatigalugit. Misissuinerumi tunaartarisassat erseqqinnerusut nunap immikkoortuani/nuna tamakkerlugu inatsisiliorneq isumaqatigiissutillu naapertorlugit ineriartortinneqassapput.

### ***Nunat tamat misilittagaat***

Aammattaaq innuttaasut sulisullu peqqissusiannik sunniisarnernik nunat tamat misilittagaasa ilaatinneqarnissaat pingaartuuvoq. Siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu sunniutitut atatillugu nunani allani alumiiniumik aatsitsivinni sulisut peqqissusiannik misissuisarnerni misilittakkat aallaavigineqarnissaat naleqquttuusinnaavoq. Ilaatigut Island aamma Norge alumiiniumik aatsitsivinnik sanaartorneq ingerlatsinerlu pillugit ukiorpassuarni misilittagaqalersimapput. Pingaarnerusut isigalugit ataatsimut ineriartortitsineq (Norgemi Islandimilu) kiisalu Inuit (Canadami) immikkut sunnerneqarnerat qitiutillugit aallunneqartariaqarput.

### 3.0 Peqqissutsikkut kiffartuussinerit – tikinneqarsinnaanerit, pitsaassusiat pisinnaasaqassusiat sumiiffiallu

#### 3.1 Massakkut inissisimaneq

Maniitsumi napparsimmaviup inuit 3451-it kiffartuussarai, pinaveersaartitsinikkut suliniutinik assigiinngitsunik kiisalu nappaatit nalinginnaanerpaasut katsorsartarnerisigut napparsimasunillu uninngatitsisarnikkut<sup>10</sup>. Aammattaaq napparsimaruluttunik katsorsaaqqaarneq ingerlanneqartarpoq, taakku DIN-imut Rigshospitalimulluunniit ingerlanneqarnissaminnut nuukkasuarneqarnissaminnuulluunniit piareersarneqarsinnaalersillugit. 2008-mi siniffiit ulluni 2958-ni napparsimasunut 661-inut<sup>11</sup> agguataarlugit atorneqarsimapput.

Maniitsup peqqinnissaqarfianiinnag 2008-mi akissarsiat 23.501.399 kr.-nik amerlassusilerneqarsimapput, inunnut 75,3-nut<sup>12</sup> agguataarneqartut. Inunnit 75,3-nit taakkunannga ilaatigut makku ilaatinneqarput: Peqqinnissaqarfimmi nakorsaaneq ataaseq, peqqissaasut arfineq pingasut (taakkunannga pingasut immikkoortorta qarfinni peqqissaasut), ernisussiortoq ataaseq, bioanalytikeri ataaseq, fysioterapeuti ataaseq kiisalu peqqissaasut ikiortaat, portørit aamma allaffimmiut igaffimmiullu. Atorfiit ilaat inuttaqanngillat, tamannalu sulisut sinnerisa eqaatsumik suleriaaseqarnissaannik naleqqussarsinnaassuseqarnissaannillu piumasaqaateqarfiuvoq, tassami allat suliassaat taakku aamma isumagisariaqarmatigit.

Peqqinnissaqarfiup ilusilersorneqarnerata allanngortiterneqarnissaa pissutigalugu Maniitsup peqqinnissaqarfia Qeqqata Peqqinnissaqarfiani<sup>13</sup> Sisimiut peqqinnissaqarfiannut kattutsinneqartussaavoq. Aaqqissuusseqqinnermi Sisimiut Napparsimmaviat Nunap Immikkoortuani Napparsimavinnugusaaq, Maniitsullu Napparsimmavia Peqqissaavimmik taaguuteqalissalluni. Peqqissaaviup suliassai tasaanerussapput napparsimaleriataartunik passussineq katsorsaanerlu, pinaveersaartitsineq peqqissutsimillu siuarsaaneq kiisalu inooriaatsip nassatarisaanik nappaatinik katsorsarneqarsinnaanngitsumillu napparsimasunik nakkutilliineq. Aammattaaq assigiinngitsutigut pigaartoqartitsisarneq ingerlanneqassaaq, taamaalilluni

<sup>10</sup> Maniitsup napparsimmavia najugaqartut 3800-it tunngavigalugit pilersinneqarsimavoq – imaluunniit massakkut najugaqartuniit 3500-nik 300-nik amerlanerusut tunngavigalugit.

<sup>11</sup> Napparsimasut napparsimmavimmut unitsinneqartut kisimik ilaatinneqarput, napparsimasullu paaqqutarineqartut ilaatinneqaratik.

<sup>12</sup> Ukiuni qulini kingullerni 1999-imit 2008-mi Maniitsumi akissarsiat atorfiillu pillugit takussutissiaq ilanngussani 12-imi takuuk.

<sup>13</sup> Qeqqa tassavoq nunap immikkoortuini misiliiffiusut aappaat 2010-mili aallartittussaaq, nunalli sinnerani peqqinnissaqarfiit nunap immikkoortuinut aatsaat 2011-mi kattutsinneqassallutik.

nakorsanit kiffartuunneqarneq sapinngisamik pitsaanerpaaq pilersinneqarsinnaaqqullugu, ilaatigut nakorsamik pisariaqartitsinermik naliliineq kiisalu najugaqartut amerlassusiat apeqqutaatillugit. Naliliineq taanna nunap immikkoortuani namminermi pisassaaq. Tamatumunnga peqatigitillugu telemedicin (Pipaluk) nunap immikkoortuani napparsimmaviup nunallu immikkoortuani tassani najugaqarfiit mikinerusut akornanni attaveqatigiinnermi pingaaruteqarneruleriartortumik inissisimalissaaq.

### ***Maniitsup Napparsimmavia***

Maniitsup Napparsimmaviata<sup>14</sup> illutaani ilaapput naqqup iluata initai sullivittut, pissamaasivittut, nakorsaataavittut errorsisarfittullu (mikinaagaq) atorneqartoq, allanillu ineerartalik. Isaariaa init quleriit allersaanniippoq. Tassaniippoq nakorsiartarfik, tassa nakorsiartunut nakorsiartarfik, qinnguartaavik laboratorialu. Taamatuttaaq tassaniipput igaffeqarferujussuaq annaagaq kiisalu kantiina.

Init quleriit qullersaanniipput ilaatigut allaffeqarfik aqutsisoqarfillu kiisalu peqqissaavik, ernisussiortoqarfik ernisarfittalik, fysioterapi, pilattaasarfik, portørit inaat napparsimasullu uninngaviat siniffittalik<sup>15</sup>. Init quleriit qullersaanniipportaaq paaqqutarisarialinnut immikkoortortaqaarfik utoqqarnut paaqqutarisarialinnut qulinut inissalik. Taakku 2008-p naanerani napparsimmavimmit utoqqaat illutaavannut nuunneqarsimapput. Taamatuttaaq napparsimasunut piffissami sivilisunerusumi napparsimmavimmiittussanut najugaqarfeqarpoq – taakkulu tassaannerusarput nunaqarfinneersut.

Maniitsup Napparsimmavia illoqarfiup qitikanniani qattorngup qaaniippoq, aqqusineq ataasiinnaq aqqutigalugu tikinneqarsinnaalluni.

### ***Nakorsiartarfik***

Nakorsiartarfik tassaagajuttarpoq innuttaasut Maniitsup Napparsimmavianni at-taveqarfigeqqaartagaat. Nakorsiartarfik sisamanik nakorsiartarfiusartunik initaqaarpoq, ajoqusersimasunut nakorsiartarfeqarluni peqqissaasup passussivigisinnaasaanik. Qinnguartaavik nakorsiartarfimmiippoq. Qinnguartaanermi assit pillugit siunnersuinermi avataanillu naliliivigineqarneranni napparsimmaviup DIN suleqatigisarpaa.

### ***Pilattaavik***

<sup>14</sup> Maniitsup Napparsimmaviata illutaata titartagartaa assingalu ilanngussami 3-mi takukkit.

<sup>15</sup> Uninngasarfimmi inini arfineq marlunni 17-inik siniffeqarpoq. Uninngasarfik ernisut, saanikkut pilattartissimallutik uninngasut aamma napparsimasut nakorsaattortitaasut uninngavigisinnaavaat. Init kisermaattarissat marluk tunillaassortunik nappaatilinnut atorneqarsinnaapput.



Maniitsup Napparsimmavia ataatsimik nutaaliaasumik pilattaaveqarpoq. Sulisut ilinniarsimanerat pisinnaasaallu apeqqutaatillugit suliap qanoq aaqqissuunneqarnissaa kiisalu pilattaasoqassanersoq imaluunniit napparsimasoq aallarunneqassanersoq aalajangerneqartarpoq. Pilattaanernut atatillugu piffissangaatsiaq atortunik eqqiaanermut tunillannartuiaanermullu atorneqartarpoq.

### **Aaviisarfik**

Aaviisarfiup ilaatigut nakorsiartarfik kinguaassiutitigullu nakorsiartarfik, aammik, quunik annanillu misissugassatigut sullitarai.<sup>16</sup> Immikkut ittumik misissugassat misissoqqissaaqqitassanngorlugit DIN-imut nassiunneqartarput. Aammik toqqorsivik aaviarfimmut atasumi aat assigiinngitsut tamaasa immikkut eqqarsaatigalugit pissamaateqarpoq. Napparsimasut annertunerusumik aalersortariaqartut DIN-mut aallarunneqartarput, tassanimi aak annertunerusooq pigineqarmat, aamma immikkuullarinnerusunik aalinnut. Aaviisarfik ajornartorsiorfiukkajuttarpoq, tassami taassuma suliassaasa ilarpassui suleqatigiikkuutanit allanit suliarineqarsinnaasanngimmata.

### **Nakorsataasivik**

Maniitsup Napparsimmavia mikisumik nakorsaataasiveqarpoq, taannalu nakorsaaterisumik sulisoqarpoq. Nakorsaataasiviup nakorsaataai misilittakkanik kiisalu pisariaqartitsinissamik naatsorsuutigisanik tunngaveqarput, quppersagarlu "Lægemidler i Grønland" (Kalaallit Nunaanni nakorsaaitit) aallaavigalugit. Nakorsaatinik inniminniisarneq arsaartuinnermut aningaasartuutit tamakkuninngalu pisariaqartitsineq isiginiarlugit pisarpoq.

### **Tagiartuisarfik**

Maniitsup Napparsimmavia tagiartuisarfimmik peqarpoq, taassumalu suliassaqarfiani ilaatigut nukitsigut naggussatigullu nappaatinik katsorsaaneq, sianiutitigut sungiusaaneq, pilattaanerup kingornatigut sungiusaaneq, suliffinni avatangiisit issianermilu inissisimasarnerit pillugit siunnersuineq kiisalu Maniitsumi utoqqaat sungiusarneqarneranni najoqqutassat assigiinngitsut ilaapput.

---

<sup>16</sup> Aassiugassat, qoorsugassat anarsiugassallu qassit DIN-mi Danmarkimiluunniit misissugassanngortillugit nassiunnagit najukkami misissorneqartarnersut eqqoqqissartunik kisitsisaatigineqanngilaq. Napparsimmavik naliliivoq qaammatit tamaasa misissugassanik 300-400-nik aavisoqartartoq, taakkulu amerlanerpaartaat najukkami misissorneqartartut.

### ***Ernisussiortoqarneq***

Kissaatigisamik naartusoqartillugu naartusoq arlaleriarluni misissorneqartartussaavoq<sup>17</sup>. Misissuinerit taakku tassaapput attaveqarfiginneqqaarneq piumasaqaataasumik misissugassanik misissuiffiusartut, naartusup nukissaanik naliliiviusartut kiisalu naartusoq pineqartoq pillugu paasissutissanik pisariaqartunik pissarsiviusartut. Naartusut tamatuma kingornatigut ernisussiortumit (peqqissaasumut ikiortimit)/nakorsamit ikinnerpaamik arfineq marloriarlutik misissorneqartartussaapput. Ataasiakkaat pissutsitigut atugaat ulorianaatilimmillu naartulersinnaaneq apeqqutaatillugu misissuinerit amerlisinneqarsinnaapput. Ulorianartumik naartusut paasineqartut aammattaaq DIN-imut nuutsinneqartarput, tassanimit naartusunut immikkut ilisimasalinnik nakorsaqarmat.

Ernisussiortoq aammattaaq akuliussinnaavoq peqqissaasullu aamma kinguaassiuutitigut nappaatinik katsorsaasup suliassai aalajangersimasut tigusiinnaallugit.

### ***Peqqissaaneq***

Peqqissaanermi meeqqap inunngorneranit inuusuttuaranngorlutik atuarfimmik qimatsinissaata tungaanut peqqissutsimik siuarsaanermi aamma nappaatinik pinaveersaartitsinermi suliniutit qitiutinneqartarput<sup>18</sup>.

Suliassat assersuutigalugu tassaapput meeqqap ulluni inuuffiini siullerni anaanangorlaap milutsitsinermik ilitersorneqarnera, meeqqat nappaataannik peqqissaanermi sulisunut ilitersuineq, meeraaqqat 0-15-inik qaammatillit peqqissusiannik ineriartornerannillu akuttunngitsumik misissuineq kiisalu akiuussutissalersuineq. Aammattaaq peqqissaanermi naartusut angerlarsimaffiitut pisariaqartitsisoqartillugu pulaartarneq ilaavoq, assersuutigalugu ilaqutariinnut nukissaqarniarnikkut sanngiitsunut. Peqqissaavik napparsimmavimmi angerlarsimaffinnilu aamma peqqinnissaqarfiup suliffeqarfiini sulisarpog.

### ***Kinguaassiuutitigut nappaatinik katsorsaavik***

Inuit kinguaassiuutitigut nappaatillit kinguaassiuutitigut nappaatinik katsorsaavimmi misissorneqarlutillu katsorsarneqartarput. Tamatuma saniatigut arlalinnik suliassaqarpoq, soorlu tunillaasunik ujarlerneq aamma kinguaassiuutitigut nappaatit kiisalu kissaatigisaanngitsumik naartunerit

<sup>17</sup> Taakku taakkualu qassiussusiat Kalaallit Nunaanni ernisussiornermut tunaartarisassani, naartusunut tunaartarisasatut ilitersuutit ataanni, allaaserineqarsimapput.

<sup>18</sup> Taakku meeqqat peqqissusiannik misissuinerit meeqqanillu peqqissaaneq pillugit Aqutsisoqarfiup nalunaarutaani nr. 4-mi, 14. februar 2005-imeersumi allaaserineqarsimapput.

ikilisarneqarnissaat siunertaralugu siunnersuineq, atuartitsineq oqalugiartarnerillu. Assersuutigalugu atoqatigiinneq naartunaveersaat illersuutillu pillugit TV radiolu aqutigalugit paasissutissiisoqartarpoq.

### ***Timikkut nappaatinik angerlarsimaffinni katsorsaaneq***

Timikkut nappaatinik angerlarsimaffimmi katsorsaanermi inuit 140-t missaanniittut akisussaaffigineqarput. Amerlanersaat napparsimmavimmut nakorsiartarput, 25 %-illi missaat angerlarsimaffimminnut pulaarneqartarlutik. Angerlarsimaffinni katsorsaanermi suliassaqaqfimmik taassuminnga ataqatigiissarisooq ataaseq ilaatigut sukkornermut, puatsigut katsorsarneqarsinnaanngitsumik nappaatinut inooriaatsillu kingunerisaanik nappaatinut assigiinngitsunut atatillugu suliassanik isumagisaqartoq atorfeqartitaavoq. Taassuma saniatigut peqqissutsikkut napparsimasunillu paaqqutarinninnikkut ataatsimut suliassat kiisalu siunnersuineq atuartitsinerlu isumagineqarput.

### ***Tarnikkut nappaatilinnik angerlarsimaffinni katsorsaaneq***

Maniitsumi inuppaalussumput tarnikkut nappaateqartut, inuit katillugit 50-it missaat. Taakku peqqinnissaqaqfiup suliassarai, tassami ilaatigut napparsimasut taakku nakorsaataat napparsimmavimmit tunniunneqartartussaammata.

## **3.2 Sanaartornerup nalaa**

Maniitsup Napparsimmaviani, DIN-nilu kiisalu nunani allani kiffartuussinernik pisariaqartitsinermik naliliineq ilaatigut sanaartornerup nalaani (2001-mit 2017-imut) sulisut pisariaqartinneqartut qanoq amerlatiginissaannik eqqoriaanermik tunngaveqarpoq. Aatsitsivimmi sulisut saniatigut attaveqaaqatigiinnernik piorsaanermut sulisartorpassuarnik sulisoqarnissaa naatsorsuutigisariaqarpoq.

Tabel 2 Sanaartornerup nalaani aatsitsivimmi, umiarsualivimmi erngullu nukinga atorlugu nukissiorfinni sulisut tamarmiusut

|                                                      | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014 | 2015 | 2016 | 2017 |
|------------------------------------------------------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| Aatsitsivik umiarsulialivik ilanngullugu, katillugit |      |      |      | 25   | 955  | 1650 | 875  | 90   |
| Sulisorineqartut najukka-meersut                     |      |      |      |      | 135  | 193  | 193  | 90   |
| Sulisut tikisitat                                    |      |      |      | 25   | 820  | 1457 | 682  |      |
| Erngup nukinga atorlugu nukissiorfiit katillugit     |      | 40   | 180  | 418  | 630  | 560  | 156  | 50   |
| Sulisorineqartut najukka-meersut                     |      | 10   | 15   | 35   | 60   | 60   | 60   | 50   |
| Sulisut tikisitat                                    |      | 30   | 165  | 383  | 570  | 500  | 96   |      |

|              |   |    |     |     |      |      |      |     |
|--------------|---|----|-----|-----|------|------|------|-----|
| Suleqatigiit | 5 | 5  | 15  | 30  | 30   | 30   | 30   | 30  |
| Katillugit   | 5 | 45 | 195 | 473 | 1615 | 2240 | 1061 | 140 |

Kilde: Greenland Development

Sanaartornerup nalaani ukiut kingulliit pingasut aatsitsivimmi sulisut amerlanerpaaffigisaat annerpaamik pisariaqartitsiviussasoq tabelip takutippaa.

Alcoap peqqissutsikkut nammineq upalungaarsimanerminik qanoq annertutigisumik piorsaanissaa peqqinnissaqarfiup DIN aamma Maniitsup Napparsimmavia salliutillugit ulapinnerulernissaanni apeqqutaasussaavoq. Paasissutissat massakkut pigineqartut aallaavigalugit imaappoq Alcoap ilaannakortumik upalu-ngaarsimatitaqarnermik aaqqiissuteqarneq toqqarniaraa. Tassa imaappoq Alcoap peqqissutsikkut tunngaviusumik sulisut atortullu sulisut ajornartorsiutaannik amerlanerpaanik suliarinnissinnaasut nassassagai. Pisulli pinartut tamaasa, soorlu ajutoornerit annertuut imaluunniit nappaatit ilungersunartut peqqinnissaqarfiup suliarisassavai. Alcoa, Islandimi misilittakkat tunngavigalugit, sulisunut tunngasut isumannaallisaaviginiarlugit annertooujussuarnik suliniuteqarniarpoq, taamaaliornikkut sulisut sapinngisamik ajoqusertartut ikinnerpaanissaat anguniarlugu. Taamaattumik taakku peqqinnissaqarfik ataatsimut isigalugu peq-qissutsikkut kiffartuussinertut neqeroorutigineqartunut sunniuteqarnissaat killeqartussaavoq.

Sulisut attaveqaatigiinnermik piorsaanermi sulisorineqartussat Alcoap upalu-ngaarsimatitaqarnerani ilaatinneqartussaangillat, taamaattumillu peqqinnissaqarfiup ataani kiffartuunneqartussaallutik. Suliaq taanna taamatuttaaq ulorianartortaqartussaavoq, taamaattumillu pisunik ilungersunannginnerusunik ilungersunarnerusunilluunniit siumut naatsorsuutigeriigaanngitsunik pisoqartarsinnaanera ilimanarluni.

Najugaqartut sanaartornerup nalaani pingaarnerusutigut isigalugit amerleriaartussaapput, tamatumalu makku ilisimaneqanngitsumik annertussuseqartumik nassatarissavai:

- Maniitsup Napparsimmaviata suliassaqaqarnerulernera, tassami ilaatigut sulisilluni ajoqusernerit aamma sulisilluni ajutoornerit pillugit saaffiginnissutsit tamarmik tassuunaartartussammata.
- DIN-ip immikkut ilisimasalinnik katsorsaasoqarnissaanik piumasaqaateqarnikkut suliassaqaqarnerulernera.
- Napparsimasunik nunap nammineq iluani Danmarkimullu nuussisoqartarnissaanik pisariaqartitsinerulerneq.

### 3.3 ingerlatsinerup nalaa

Maniitsup Napparsimmaviani, DIN-imi kiisalu nunani allani kiffartuussinernik pisariaqartitsinermik naliliinerit ingerlatsinerup nalaani (2017-imit ?-mut) sulisut qanoq amerlatiginissaannik tabel 2 tunngavigalugu pisariaqartitsisoqarneranik ilimaginninnermik tunngaveqarput.

Ingerlatsinerup nalaani sanaartornerup nalaani pisut paarlattuannik suaassutsikkut agguataarsimanerup nalingiiffiunerunissaa naatsorsuutigineqarpoq, tamaattorli 50-50-imik agguataarsimaneq angunngikkaluarlugu. Islandimi aatsitsivimmi Alcoa Fjardaálimiittumi Alcoa aatsitsiviinit tamanit<sup>19</sup> procentinngorlugit amerlanerpaanik arnataqartumi – tassalu aatsitsivimmi sulisut tamarmiusut 28 %-iinik immikkoortorta qarfinnilu ataasiakkaani amerlanerusunik – suaassutsimut agguataarsimaneq tunngavigalugu Kalaallit Nunaanni angutitut 65 %-inik arnanullu 35 %-inik agguataarsimanissaq naatsorsuutigineqarsinnaavoq. Tassa imaappoq angutit suli amerlanerussuteqarluassasut. Ingerlatsinerup nalaani sulisut 751-it missaanniissangatinneqarmata – 65-35-nik agguataarsimaneq aallaavigalugu – angutit 488-t missaannissapput, arnallu 262-it missaanniissallutik. Sunniutaasut (toqqaannanngitsumik toqqaannarnerusumillu) tamaasa aallaavigalugit suaassutsikkut agguataarsimaneq nalingiiffiunerusussaagunarpoq, naak 50-50 % angunngikkaluarlugu. Tassani inuit 307-it missaanninnissaat naatsorsuutigineqarmat tulleriinneri malillugit angutit arnallu tamarmik 150-it missaannissasut. Tamaasa katikkaanni angutit 638-t arnallu 312-it.

Maniitsumi angutit amerlaneroreerput, taamatullu inissisimanerup alumiiniumik aatsitsiviliornikkut sakkortusarneqarnissaa ilimanarpoq. Taamaattumik siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu immikkut nappaatit/peqqissutsimut tun-ngasut angutitut atuuttut sillimmaanneqassapput.

Sulisut akornanni ukioqqortussutsikkut nikingassutsit kiffartuussinernik sorlernik peqqinnissaqarfiup ingerlatsinerup nalaani aallussaqaassaneranut taamatuttaaq sunniuteqarsinnaapput. Ukioqqortussutsikkut nikingasut annikitsuaraappat Manitsumi ukioqatigiikkuutaat ataasiakkaat taakku iluanniittut amerlasoorujussuanngornerat nassatarissavaa. Tamanna peqqinnissaqarfimmut siunissaq qaninnerusoq isigalugu sutigut kinguneqanngikkaluartoq piffissap ingerlanerani ukiut ikittukkuutaat iluanni inuppasuit soraarnerussutisiaqalernissamut ukiussanik nalliissapput.

<sup>19</sup> [http://www.alcoa.com/iceland/en/news/whats\\_new/2008/2008\\_10\\_gender\\_equality.asp](http://www.alcoa.com/iceland/en/news/whats_new/2008/2008_10_gender_equality.asp)

Tamatuma inernera tassaalisaaq illoqarfiup utoqqarnut taakkunungalu atasutut nappaatinut tunngasutigut annertunerusunik nammagassaqaalernera.

Tassunga tunngasoq alla tassaavoq suliartorlutik tikittussat ilinniagaqarsimanerisa qanoq qaffasissuseqarnerat. Alumiiniumik aatsitsivik eqqarsaatigalugu kisitsisit imatut agguataarsimapput:

Tabel 3 Aatsitsivimmi sulisunik ilinniarsimassutsip qaffasissusia aallaavigalugu agguataarineq

| ILINNIARSIMANERUP QAFFASISSUSIA               | AATSITSIVIMMI SULISUT AMERLASSUSIAT |
|-----------------------------------------------|-------------------------------------|
| Annertunerusumik ilinniagallit                | 66-it, 11 %-it miss.                |
| Akunnattumik qaffasissusilimmik ilinniagallit | 48-t, 8 %-it miss.                  |
| Suliatigut tunngaviusumik ilinniagallit       | 144-t, 24 %-it miss.                |
| Ilinniagaqarsimanngitsut                      | 342-t, 57 %-it miss.                |
| Sulisut najukkameersut katillugit             | 600                                 |

Kilde: Greenland Development

Aatsitsivimmut atasumik suliffiit saniatigut suliffiit allat pilissapput, soorlu kiffartuussinermi sulisutut, atuarfimmi ilinniartitsisutut politiitullu. Taakkua ilarpaaluini suliamik ilinniarsimasunik sulisoqarnissaaq piumasaqaataasussaavoq, suliffinnili allani suliamik ilinniagaqarsimanngitsut sulisorineqarsinnaallutik. Alcoap takussutissiaa nuuttunut ataatsimut atuutissappat imaappoq nuuttut affaat sinnerlugit ilinniagaqarsimasuussanngitsut, sisamararterutaat suliamik ilinniagaqarsimasuussasut, sinnerilu 20 %-it missaat sivisunerusumik ilinniagaqarsimasuussallutik. Kingunerisassaa tassaavoq nuuttut amerlanersaasa suliamik ilinniagaqarsimasuunatillu ilinniagakitsuunissaat. Misissuinerit<sup>20</sup> takutippaat sivikitsumik ilinniagallit ilinniagakitsullu tassaasut peqqinnissaqarfimmik atuikulanerpaasartut – i-laagitut taakku suliaat ajoquserfiugajunnerusarmata, aammali inooriaatsip nassatarisaanik nappaatit, soorlu pualavallaarneq sukkornerlu, taakkunani atugaanerusarmata – taamaattumillu tamanna peqqinnissaqarfiup suliassaqaarnerulerneranik nassataqartussaavoq.

Peqqinnissaqarfiup anguniagassaa tassaavoq kiffartuussinerminik ingerlatsinerup nalaani Maniitsumut nuuttut ukioqqortussusiannut, suaassusiannut inooriaasiannullu naleqqussaanissaq.

### 3.4 Innersuut

Sanaartornerup nalaa eqqarsaatigalugu kaammattuutigineqarpoq peqqinnissaqarfik upalungaarsimasuutitaqassasoq Alcoap peqqissutsikkut

<sup>20</sup> Soorlu [http://www.si-folkesundhed.dk/upload/kap\\_33\\_sociale\\_forskelle.pdf](http://www.si-folkesundhed.dk/upload/kap_33_sociale_forskelle.pdf) aamma <http://www.ugeskriftet.dk/LF/-UFL/2005/17/pdf/VP43039.pdf>

upalungaarsimasuutitaasa suliarisinnaanngisaannik suliarinninnissamut piareersimasunik, soorlu ajutoornerit annertunerusut aamma nappaatit ulorianartut tunillaassortut eqqarsaatigalugit. Assersuutigalugu sulisut akornanni tuberkulosertoqartoq paasineqarpat peqqinnissaqarfiup taakku (taanna) immikkoortillugit avissaartisimasinnaassavai, nappaatillu tunillaassornissaa pinngitsoortillugu. Taamaaliortoqassappat Alcoap, Peqqinnissaqarfiup, Peqqissutsimik Nakkutilliisoqarfiup Peqqissutsimullu Naalakkersuisoqarfiup qanimut suleqatigiinnissaat piumasaqaataavoq. Taamatut upalungaarsimasuutitaqarneq aaqqissuussaasumik suleqatigiinnikkut iluaqutissartaqartussaavoq, peqataasut imminnut toqqaannartumik attaveqatigiinnerisigut, taamaalillutik peqataasut tamarmik pisoq pillugu sapinngisamik pilertornerpaamik ilisimatinneqartarsinnaallutik, taamalu suliniutissat eqqortut suliniutigineqarnissaat aalajangerneqarsinnaasassalluni.

Ingerlatsinerup nalaani Maniitsup Napparsimmaviata inuit ullumikkut amerlassusiinit pingajorarterummik amerlanerusut kiffartuuttussaavai<sup>21</sup>. Nuuttut ukiumikkut, ilinniagaqarnikkut, suaassutsikkut il.il. qanoq agguataarsimanerat peqqinnissaqarfiup kiffartuussinernik sunik neqerooruteqarsinnaanissaanut sunniuteqarpoq. Taamaattumik kaammattuutigineqassaaq sulisut nutsernerat pillugu misissuinerimi inaarutaasumik paasisat inissinneqarpata ataavartumik nuuttut katitigaanerisa qanoq issangatinneqarnerat qulaajarneqassasoq, peqqinnissaqarfiup neqeroorutai pitsaannerusumik naleqqussarsinnaajumalugit.

Tunngaviusumit isigalugu peqqinnissaqarfik kiffartuussinikkut suliassaqarnerulissasoq naatsorsuutigineqarpoq, taamaattumillu imaassalluni:

- Napparsimasut pilanneqartut amerlanerusut taakkununngalu atasunik suliassat
- Aaviisarfimmi misissoqqissaagassat amerlanerusut.
- Nakorsaatinik atuinerup annertusinera.
- Sulinerimi ajutoornerit kingunerisaannik tagiartuisarfimmi sungiusaqqinneqarnissamik pisariaqartitsinerulerneq, kiisalu sulinerimi inissisimanerit immikkut ittut pillugit sullivimmi avatangiisini apeqqutit nutaat<sup>22</sup>.
- Naartusut napparsimmavimmi ernisussat DIN-imulluunniit nuunneqartussat amerliartornerat.
- Siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu illoqarfimmi meeqqat utoqqaallu amerlanerulernissaannik naatsorsuutiginninneq.

<sup>21</sup> Maniitsup Napparsimmavia inunnut 3800-nut naatsorsuussaavoq, taakkulu illoqarfiup inuisa amerlassuseriligassaanit ikinnerupput.

<sup>22</sup> Taamaattorli pingaartumik sanaartornerup nalaani ajutoornerni annertunerusuni napparsimasut sungiusaqqikkiaortutillugit allamut aallartinneqartarnissaat eqqarsaatigineqarsinnaavoq.

- Kinguaassiuutitigut nappaatillit amerlanerulersinnaanerata taakkuninngalu katsorsaanerup pisariaqartinneqarnerata annertunerulersinnaanera.
- Ajutoornerit amerliartortut.
- 

Timikkut aamma tarnikkut/eqqarsartaatsikkut napparsimasut angerlarsimaffimmi katsorsaasarneq najugaqartut amerlanerulernerisigut imaaliallaannaq sunnerneqartariaqanngilaq. Nuuttut peqqissuunissaat naatsorsuutigisariaqarpoq.

Maniitsumi peqqissutsikkut kiffartuussineq siunissami assigiinngitsunik arlalinnik aaqqissuunneqarsinnaavoq:

1. Nutaamik napparsimmaviliortoqarsinnaavoq, tamatumunngali najugaqartut amerleriaatissaattut naatsorsuutigineqartut aallaavigalugit tunngavis-saqanngilaq.
2. Massakkut napparsimmavik allanngortiterneqarsinnaavoq, pisinnaasaqassusia massakkut najugaqartunit 3800-nit 4500-nut annertusitillugu.
3. Imaluunniit illoqarfiup nutaartaani aatsitsivimmut atatillugu sanaartorneqartussami peqqissaavik/nakorsiartarfik sananeqarsinnaavoq.

Suliassaarneq nalunaarsorneqareerpat Maniitsumi peqqissutsikkut kiffartuussinerup pitsaanerpaamik qanoq iliorluni aaqqissuunneqarnissaa peqqinnissaqarfiup tunngavissaqarluarni aalajangersinnaalersussaavaa. Tamatumunnga peqatigitillugu Maniitsup Qeqqata Peqqinnissaqarfianut Sisimiuni nunap immikkoortuani napparsimmavimmut kattutsinneqarnissaa sillimmaanneqassaaq, Ma-niitsup napparsimmavia peqqissaavinngortillugu. Taamaattumik pisinnaasaqassuseq atugassiissutillu nunap immikkoortuani tamarmi sutigut atugassaqartitaanermut ataneqartillugit isiginiarneqassapput.

Maniitsup napparsimmaviata nittartagassaanik pilersitsisoqarnissaa aammattaaq kaammattuutigineqassaaq, tamatumami inuit napparsimmavimmi atorfissarsiortut taanna pillugu paasissutissanik pissarsisissinnaalissammata. Nittartagaq taanna peqqinnissaqarfimmi sulinermi tunaartarisassanik napparsimmaviup nammineq sulisuminut atugassatut suliarisimasaanik aammattaaq imaqartinneqarsinnaavoq. Matumani nunap immikkoortuinut agguataarineq nutaaq aamma isiginiarneqassaaq, taamaattumillu nittartakkamik nunap immikkoortuanut ataatsimoortumik atorneqartussamik pilersitsisoqartariaqassagunarlu.



#### **4.0 Peqqissutsikkut pissusilersorneq inooqataanermullu tunngasut**

Misissuinerup takutippaa peqqissutsikkut pissusilersorneq, matumani nerisat, pujortartarnej, imigassaq timimillu atuineq kiisalu inooqataanermut tunngasut soorlu ilinniagaqarneq, inuussutissarsiuteqarneq isertitallu nappaatinik pileriaartortitsisarnermut sunniuteqartut.

Maniitsumi najugaqartut sanaartornerup aamma ingerlatsinerup nalaani amerleriarnarat inooqataanermi iluseritinneqartunut sunniuteqartussaavoq. Imaassinnaavoq pissutsit '60-ikkunni '70-ikkunnilu pissutsinut eqqaanarsinnaasut, taamanimi qallunaat sulisartorpassuit illoqarfimmi inuunermut sunniuteqarsimammata. Taamaattumik peqqissutsikkut pissusilersorneq inooqataanermullu tun-ngasut nappaatit piunerattulli pingaaruteqartigaat.

#### **4.1 Massakkut inissisimaneq**

Najugaqartut peqqissutsimik namminneq paasinninnerat nuna tamakkerlugu peqqissutsimik misissuinermi 1993-imit manna tikillugu ingerlanneqartumi saqqummerpoq. Tassani peqqissuseq nappaatillu assigiinngitsunik suussuseqartinneqarput. Peqqissuseq tassaavoq inuup imminut tunngasuni nammineq pilluni naliliinera. Peqqissutsimik nammineq naliliinerup peqqissutsimik paasinninnerup ilaa nappaateqannginnermut attuumassuteqanngitsoq allaaseraa. Kalaallit Nunaanni najugaqartut namminneq peqqissutsiminnik naliliigaangamik 78 %-it akisarput peqillutik imaluunniit peqqilluinnarlutik. Angutit arnanit amerlanerusut inuusunnerusullu utoqqarnit amerlanerusut taamatut akisarput.

Peqqissuseq nammineq nalilerneqartaraluartoq napparsimaneq peqqissutsimik misissuinermi tassaatinneqartarpoq malunnaatinik atuuttoqarnera. Tassani piffissap sivikinnerusup iluani malunnaatit malunnaallu ataavannerusut ilaatinneqarput. Misissuinerup takutippaa innuttaasut ilaat malunnartumik amerliartortut, tassalu arnat angutillu, ullut 14-it kingullit iluanni ajoquterpassuaqartartut. Ajoqutit tasaanerusarput qasoqqaneq, niaqorlunneq, nuanneq, nukinni naggussanilu anniaatit, nikallunganeq sinissaaruttarnerlu. Sivisuumik ajoqutit tassaasinnaapput avatini nappaatit, pisinnaasaqassutsikkut ataavartunik annikilleraatsit, ajoqutit sivisuumik sunniuteqartut aamma/imaluunniit takku kinguneri kiisalu innarluutit.

Peqqissutsikkut pissusilersornerit aalajangersimasut pineqartillugit suliaasaqarfiit taakku aallullugit misissuinerit arlallit suliarineqarsimapput<sup>23</sup>, tamatumunngalu peqatigitillugu kisitsisit ataasiakkaat soorlu kisitsisit erninermut tunngasut nalunaarsorneqarsimapput, tak. tabel 4.

Tabel 4 Maniitsup Peqqinnissaqarfiani 2005-imit 2008-mut naartuersinnerit erninerillu amerlassusii

|                                            | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 |
|--------------------------------------------|------|------|------|------|
| Peqqinnissaqarfimmi erninerit amerlassusii | 35   | 33   | 25   | 42   |
| DIN-ni erninerit amerlassusii              | 12   | 12   | 20   | 16   |
| Peqqinnissaqarfimmi naartusut amerlassusii | 47   | 45   | 45   | 58   |
| Naartuersinnerit amerlassusii              | 42   | 48   | 36   | 31   |

Kilde: Maniitsoq Sygehus og Landslægeembedet

Peqqinnissaqarfimmi tassani erniusartut amerleriarsimasutut isikkoqarput, naartuersinnerilli ukiuni kingullerni pinaveersaartitsinnermut tunngasuni annertuumik suliniuteqartoqarnerata kingornatigut ikileriarsimapput. Taamaattorli piffissaq sivikippallaarlunilu kisitsisit ikippallaarput allanngoriartornerup inaarutaasumik naliliiffiginissaanut.

Misissuineq ataaseq ilaatigut peqqissutsikkut pissusilersornermik sammisaqartoq tassaavoq Kalaallit Nunaanni 2005-imit 2007-imut misissuineq<sup>24</sup>. Pujortartarnerup, imigassap pualavallaarnerullu pineqarneranni kisitsisit takutippaat Maniitsumi najugaqartut 64 %-ii pujortartartut, 73 %-ii imigassamik aalakoornartulimmik qaammammut 1-3-riarlutik akuttunerusunilluunniit imertartartut, 38 %-illu missarluinnaat aalakoorniarlutik imertartut, tassa imaappoq unnuup ataatsip ingerlanerani immiaaqqat/imertarfiit tallimat sinnerlugit imertaraat kiisalu 58 %-ii pualavallaartut.

Inooqataanermut tunngasut, soorlu inuussutissarsiuteqarneq, ilinniagaqarsimaneq, isertitaqarneq suliffissaaleqinerlu nappaatit suut najugaqartut akornanni nappaatigineqarnerannut aamma sunniuteqarluartarput. Maniitsumi 36 %-iin-naat ilinniagaqarsimasuupput, tamatumunngalu peqatigitillugu Maniitsumi 2007-mi suliffissaaleqineq qaammammut procentinngorlugu 10 %-iusimalluni.

<sup>23</sup> Misissuinerne arlalinni qulequttanik taakkuninnga sammisaqartut tamanna nuna tamakkerlugu isiginninneq aallavigalugu ingerlatsisoqarsimavoq, Maniitsumi pissutsit kisiisa aallaaviginagit.

<sup>24</sup> Misissueqqaarneq Maniitsumi pissutsinik immikkuaaluttulersugaasumik misissuinerunngilaq, tassungalu malitseqartit-siviusumik misissuineq suliarineqarsimavoq, tassanilu Maniitsumi pissutsit aallunneqarsimapput (tak. ilanngussaq 2).

Inuiaqatigiinni aaqqinniagassat suliniuteqarfiginiarlugit Naalakkersuisut ilaatigut Inuuneritta aallarnisarsimavaat. Ingerlataq taanna innuttaasut peqqissusiannik ineriartortitseqqinnermi pingaarnerusutigut siunertanik periaatsinillu kiisaalu piffissap 2007-imit 2012-ip tungaanut ingerlasup iluani anguniakkanik aalajangersimasunik arlalinnik imaqarpoq. Suliniutit meeqqanut, inuusuttunut utoqqarnullu sammititaasut salliutissimavaat. Nappaatinik pinaveersaartitsinermik sulinerup inuaqatigiit iluanni tamani ingerlanneqarnissaat peqqinnissaqarfiullu iluinnaaniunngitsoq suliassaalernissaat Inuunerittap qulakkeertussavaa. Aammattaaq suliniutit, soorlu tuberkulosimik akiuineq, imminortarnermik pinaveersaartitsineq, kigutigissuunerlu peqqissutsimik siuarsaasussat aallartisarneqarsimapput.

#### 4.2 Sanaartornerup nalaa

Sanaartornermi sulisut peqqissutsikkut pissusilersornerat najukkami inuiaqatigiinnut annertuumik sunniuteqartariaqanngikkaluarpoq. Aatsitsivimmi sulisut illoqarfimmiissinnaanerisa killilersorneqarnissaat ilisimagineqarmat attaveqatigiinnermik piorsaanermi sulisut tassaanerupput aallunneqartussat. Aatsitsivimmik attaveqatigiinnermillu piorsaanermut atatillugu sanaartornermi sulisut piffissami sivikitsuinnarmi illoqarfimmiittartussaapput, tamatumalu kingornatigut aallaqqittartussaallutik. Tassa imaappoq taakkua peqqissutsikkut pissusilersornerat inuiaqatigiinnut siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu sunniuteqartariaqanngitsoq.

#### 4.3 Ingerlatsinerup nalaa

Ingerlatsinerup nalaani angutit amerlanerusussaapput, tak. ilanngussaq 3, tamatumalu angutit massakkut amerlaneroreernerat suli annertusiteqqissavaa. Tassa imaappoq peqqinnissaqarfiup immikkut pissusilersorneq angutit akornanni atuunnerusarluni arnat akornanni atuutinnginnerusartog, soorlu imigassamik aalakoornartulimmik hashimillu atuineruneq, ajutoornerit amerlanerusut persuttaanerusarnerlu suliniuteqarfigisinnaassagai.

Nuuttut amerlanersaasa ilinniagakitsuullutillu ilinniagaqarsimasuunnginnissaat naatsorsuutigineqarpoq. Ilinniagaqarsimanngitsut assersuutigalugu nerisat, timimik atuneq pujortartarnerlu eqqarsaatigalugit peqqissutsikkut ataatsimut ajornerpaamik pissusilersortarmata<sup>25</sup> imaappoq illoqarfimmut ataavartumik nuuttut ilaat siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu inooriaatsip nassatarisaanik nappaateqalersinnaanerit, soorlu pualavallaarnermik sukkornermillu (diabetes 2-mik) annertuneruvoq.

<sup>25</sup> [http://www.si-folkesundhed.dk/upload/kap\\_33\\_sociale\\_forskelle.pdf](http://www.si-folkesundhed.dk/upload/kap_33_sociale_forskelle.pdf)

Angutit arnallu inuussutissarsiummik ingerlatsisinnaasut arnallu meeqqiorsinnaasut amerlanerulernerisa illoqarfimmi meeqqat nuuttunut ilaallutik tikinnerisigut imaluunniit illoqarfimmut nooreernermik kingornatigut erniusarnerisigut amerlanerulernerat soorunalimi aamma nassatarissavaa. Naartunerit ilaat tassaasassapput kissaatigisaanngitsumik naartunerit, naartuersinnermillu kinguneqartassallutik, tamatumunngalu peqatigitillugu inuit ilaannaat kinguaassiuutitigut nappaatinut illersortarsimassallutik.

#### 4.4 Innersuut

Peqqissutsikkut pissusilersorneq pineqartillugu siunissaq ungasinnerusussaq eqqarsaatigalugu isiginninnissaq pingaarlunnartuuvoq. Sanaartornermi sulisut peqqissutsikkut pissusilersornerat taamatut isigalugu peqqinnissaqarfimmut sunniuteqangaartussaangilaq, aalajangersimasut eqqaassanngikkaanni, soorlu atoqatigiinnikkut pissusilersorneq. Taamaattumik kaammattuutigineqarpoq nuukkallartut kinguaassiuutitigut nappaateqalersinnaaneq kiisalu illersuutiniq pissarsisinnaanermut periarfissat pillugit paasissutissanik ilitersorneqarnissaat immikkut pingaartillugu isiginiarneqartariaqartoq.

Pingaartumik ataavartumik nuuttut tassaapput piffissaq ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu peqqinnissaqarfiup nappaatinik sunik passussisarnissaanut sunniuteqarsinnaasut. Peqqinnissaqarfiup tungaanit pingaarnerusutigit isigalugu isumaliutersuutigineqartariaqarpoq inooriaatsip nassatarisaanik nappaatinut nakorsiartarfimmik pilersitsisoqartariaqannginnersoq, peqqissutsikkut neqeroorutit pioreersut annertusarneqarnissaannut taarsiullugu. Inooriaatsip kingunerisaanik nappaatinut nakorsiartarfik peqqinnissaqarfiup pinaveersaartitsiniarluni suliniutaanik taannarpiaavoq nukittorsaasussaq.

Aallunneqartut makkuusinnaapput:

Angutit erseqqissumik amerlanerussuteqarneranni immikkut nappaatit angutiniq eqquigajunnerullutik arnanik eqquigajunnginnerusut peqqinnissaqarfiup isummerfigisariaqarpai. Taamaattumik kaammattuutigineqarpoq imigassanik hashimillu atuineq, imminortarneq, persuttaasarneq il.il. peqqinnissaqarfiup katsorsaanikkut pinaveersaartitsinikkullu suliniutaani pingaarnertut qitiutinneqassasut.

Suliffiit nutaat amerlanersaat ilinniagaqarsimanngitsunik inuttalernerqarsinnaapput, taamaalisoqarnissaalu ilimagineqarpoq. Ilinniagaqarsimanngitsut peqqissutsikkut ataatsimut isigaluni pitsaanngitsumik pissuseqartarput. Pinaveersaartitsinerup paasisitsiniaanerullu qitiutinneqarnerat

taakkunani assersuutigalugu sukkornermik (diabetes 2-mik) pualavallaarnermillu annikillisaqataasariaqarpoq.

Maniitsumi kinguaassiuutitigut nappaatinut katsorsaavik paasisitsiniaanermik kiisaalu suliniutinik pingaartunik inuusuttuaqqani naartuersittarnerit naartulertanerillu ikilisarneqarnerannik sunniuteqartunik aallartisaanermik suliaqarnermini iluatserujussuarsimavoq. Tamatumunnga atatillugu matuma eqqumaffigineqarnissaa pingaartuuvoq, tassalu nuuttut atoqatigiinnermut naartunaveersaatillu atorlugit illersornermut iseriarfissatut ilisimasanik sunik ilisimasaqarnersut. Taamaattumik ilorraap tungaanut ingerlaneq aalajangiusimaannarumallugu kaammattuutigineqassaaq suliat aallartisarneqarsimasut ingerlatiinnarneqassasut.

## **5.0 Atortussat ulorianartuusinnaanerat silaannarmullu aniatitsineq**

Tamatumunnga atatillugu inuit aatsitsivimmi sulisut ulluinnarnilu tassaniittartut peqqissusiannut tunngasut pingaarnarpaatillugit isiginiarneqassapput. Tulliullugillu isiginiarneqassapput aatsitsiviup qanittuani najugartut peqqissusiannut tunngasut. Alumiiniumik aatsitsiviup taamaattuunini pissutigalugu eqqaminiittut suut tamaasa sunnertussaavai: Gassimik aniatitsinikkut, eqqagassatigut imerpalasutigut eqqagassatigullu imerpalasuunngitsutigut.

### ***Gassimik aniatitsineq***

Gassit isumakululersitsinerpaasut tassaapput:

**SO<sub>2</sub>** (Svovldioxid), svovlsyrinnguuttartog neriuisog toqunartorlu. Gassi taanna syrimik akulimmik siallernerani annertunerpaamik akuusarpoq, naasunik uumasunillu toqunartoqalersitsisartog. Svovldioxidip aniatinneqarnera 100 kilometeritut nigartaqqortussusilimmut siaruaassinnaavoq. Svovldioxidimik aniatitsineq qanimut aqunneqassaaq, katersorneqarluni nakkutigineqarlunilu, avatangiisinut aamma innuttaasut peqqissusiannut pitsaanngitsumik sunniutai pinaveersimatinniarlugit.

**CO<sub>2</sub>** (Kuldioxid) silaannaap kissakkiartorneranut sunniuteqarnerpaajuvoq, inuillu peqqissusiannut taamaallaat toqqaannanngitsumik sunniuteqarluni.

**Fluorider**, pingaartumik Hydrogenfluoridit (Fluorbrintit), toqunarluinnartuupput naasunillu assut aserorterisarlutik kiisalu miluumasut saarnigisa napiasunngornerannik nassataqartumik kalkeqalersitsisarlutik. Fluor tamatuma saniatigut kigutitut ajoqutaasarpog. Aammattaaq fluoridet immami uumasut

timaanni katersortarput, tamannalu aqputigalugu nerisareqatigiinnermi qummut ingerlaartarlutik. Hydrogen fluoridit timinut akuliussinnaanerat aatsitsivimmi nutaaliaalluinnartumik teknologi pitsaanerpaaq suleriaaserlu pitsaanerpaaq atorlugit annikinnerpaaffissaaniitinneqartarpoq.

**PAH'-t** (Polycykliske Aromatiske Hydrocarbonit – Kulbrintit) assersuutigalugu benzopyrenit silaannarmik mingutsitserujussuarnermik nassataqartarput, kræfterqalernartorujussuullutillu. Akuutissat taakku puatsigut nakasukkullu kræfteqalersitsisarput. Hydrogen fluoridit pineqarnerattut teknologip nutaaliaasup atorneqarneratigut PAH'-t annikitsuaraannaat aniatinneqartarput, taamalu peqqissutsimut ulorianarsinnaasut annikinnerpaaffimminniitinneqartarlutik.

### ***Eqqagassat imerpalasut***

Akuutissat imerpalasunngorlutik arrosimasut kiisalu akuutissat imerpalaajunnaarlutik issorsimasut najukkami imermik mingutsitsisinnaapput kiisalu tamaani silaannarmik iseriatsitsilernermikkut isikkivilussisitsisinnaallutik. Aatsivimmi erngup igitassap annerpaartaa alumiiniumik aatsitsivinni nutaaliaasuni atoqqinneqarsinnaasarpoo. assersuutigalugu Alcoa Islandimi aatsitsiviani imeq igitassaq kangerlunnut qanittuniittunut kuutsinneqarneq ajorpoq.

Oliat assigiinngitsut oliallu perrassaatitut atorneqartut: Tassapput soorlu aalisakkanik suliffissuarni suliffissuarnilu allani pineqartarnermittut eqqortumik passunneqanngikkunik peqqissutsimut ajoqutaasut, toqqaannartumik atorneqarnermikkut imaluunniit avatangiisinik mingutsitsinermikkut.

### ***Eqqagassat imerpalasuunngitsut***

Eqqagassat imerpalasuunngitsut aatsitsiviup igaasartarsuini qalippertut pilerajunnerusaarput. Akuutissat taakku eqqortumik passunneqanngikkunik naasunut uumasunullu kiisalu avatangiisit ataatsimut isigigalugit avatangiisinut toqunartorujussuupput. Eqqagassat imerpalasuunngitsut annertunersaat atoqqinneqarsinnaapput.

## **5.1 Kaammattuut**

Atortussat ulorianartut atorlugit ulorianartuunerat aallutissallugu soorunalimi pingaaruteqaraluartoq akisussaaffeqarfik taanna pingaarnertut avatangiisinut tunngasunut akisussaaffeqarfiup ataaniippoq, taamaattumillu matumani kaammattuuteqartoqassanani.

## **6.0 Elektormagnetismeqarneratigut ulorianarsinnaasut**

Alumiiniumik aatsitsivik innaallagissap nukerujussuanik atuiffiusariaqartuuvoq, innaallagissallu annertoorujussuup innaallagissap magnetsimii pilersittarpai. Innaallagiaqarfiit imaaliillaannaq aserorneqarsinnaapput, magnetismeqarfiilli taamaaliorneqarsinnaanatik, taamaattumillu innuttaasut sunnerneqangaatsiartussaallutik. Magnetismeqarfiit kræfteqalersitsisartutut sunniuteqarnersut isumaliutersuuterpassuusarsimapput, kisiannili assersuutigalugu meeqqani inersimasuniluunniit aakkut kræfteqalertarnerup (leukæmi), qaratsakkut tinuneqalertarnerup allatulluunniit kræfteqalertarnerup annertunerulersimaneranut sunniuteqarnera taamaallaat killilimmik erseqqarluttunillu uppernarsaatissaqarpoq.

### **6.1 Kaammattuut**

Ilsumatuussutsikkut misissuinerni paasisat annertuumik ulorianartorsiortitsisoqarneratut paasineqarsinnaagaluartulluunniit napparsimalersinnaanerup annikitsuaraannaanera innuttaasullu ikitsuaraannaanerat pissutigalugu kræfteqalertartussatut naatsorsuutigineqartut ima ikitsigipput kræfteqalertartunik nalunaarsuiffimmut aamma toqusarnernut pissutaasunik nalunaarsuiffimmut ileqquusumik nalunaarutiginnittarnerup saniatigut innuttaasunik nakkutilliineq immi isumaqarnaviarani.

Taamaattumik kaammattuutigineqarpoq avatangiisini innaallagiaqarfinnit magnetismeqarfinnillu nipinik tusarneqarsinnaanngitsunik nakkutilliineq kisimi pilersinneqassasoq.

Aamma oqaatigineqassaaq aatsitsiviup tungaanut ledningit innaallagissap aqutissai illoqarfimmi sanaartornerup avataani inissinneqarnissaat naatsorsuutigineqartoq.

## **7.0 Najukkami pilersuineramik artukkiineq (imeq, innaallagiaq)**

ANP-p ilaa taanna tunngaviusumik peqqissutsimut tunngasut avataanniippoq, tassami pilersuineramik suliaqarneq pillugu apeqqut tamatumani pineqarmat. Erngup pitsaassusiata sunniinera pineqarpat ajornartorsiut taanna kapitali 5-imi: "Atortussat ulorianartuusinnaasut" ataanni eqqartorneqarpoq.

### **7.1 Kaammattuut**

Oqaatigineqassaaq Maniitsup Napparsimmavia innaallagissamik imermillu najukkami pilersuineramik suliaqarfiusumit Nukissiorfinnit pilersorneqarmat. Pilersuineq taanna attorneqanngippat kiffartuussinertigut atuinerulerneq

peqqinnissaqarfimmut ajornartorsiutinik pilersitsinaviannngilaq. Innaallagiarunnerani Maniitsup Napparsimmavia ajornartoornermi innaallagissiummik sillimmaqarpoq, pisortanit pilersuineq unissagaluarpas avataanit pilersuinnermut taartaasinnaasumik. Taamaattorli kaammattuutigineqassaaq imermik napparsimmavimmut pilersuinnerup attorneqarsinnaanera eqqarsaatigalugu upalungaarsimanermut pilersaarut pigineqassasoq.

## **8.0 Angallannermi aqqusinertigullu angallannerni ajutoornerit**

Najugaqartut amerlanerulernerisigut aqqusernillu tallerujussuarnerisigut - ilaatigut alumiiniumik aatsitsiviup illoqarfimmit 12 kilometerinik ungasitsigisumi inissinneqartussap tungaanut aqqusinniornikkut – aqqusinertigut angallannerni ajutoornerit amerlanerusut pisalernissaat ilimanarsinnaavoq.

ANP-p ilaani tassani angallannermi ajutoornerit amerleriarnissaannik ilimaginninneq peqqinnissaqarfiullu ajoqusersimasunik qanoq passussisarnissaa sammineqarput.

## **8.1 Massakkut inissisimaneq**

Maniitsumi aqqusinertigut angallannerni ajutoornerit 13-it 2008-mi pisimapput, taamaattorli ajoqusertoqarsimappat ajoquserut ilaat qassit passunneqarnissaminnut DIN-imut nuuttariaqarsimanersut erseqqissumik takuneqarsinnaanani.

## **8.2 Sanaartornerup nalaa**

Sulisartorpassuit alumiiniumik aatsitsivilioriartorlutik Maniitsumut tikittussaagaluartut tamanna aqqusinikkut angallannermi ajutoortarnerit amerleriarnissuarnerannik kinguneqartariaqanngilaq. Islandimi sulisartut illoqarfissaat aatsitsiviup inissisimaffigisassaani Alcoa sanatippaa, tamannalu Kalaallit Nunaanni aamma pilersaarutaavoq. Matoqqasumik sulisartunut illoqarfiliortoqassappat imaassaaq sulisartut piumallerlutillu illoqarfiliarsinnaassanngitsut. Tamatuma saniatigut sulisartut biilerisaminnik piumasaannarmik atuisinnaatitaassagunangillat. Sulisartut illoqarfiliartarnerat bussit atorlugit tamatumaluunniit assigisaatut pisassappat tamanna aqqusinertigut angallannerni alumiiniumik aatsitsiviup nassatarisaanik annertuumik ajutoortoqarsinnaaneranik annikillisaqataasinnaasariaqarpoq.

Aatsitsivik nammineq illoqarfimmit 12 kilometerit missarluinnaannik ungasitsigisumi sananeqartussaavoq, atortussallu il.il. toqqavissamut namminermut lastbilit anginerit mikinerusullu atorlugit assartorneqarnissaat



naatsorsuutigineqartariaqarpoq, tamatumalu qanorluunniit pisoqaraluarpat aatsitsiviup sananeqarnerata nalaani aqqusinertigut angallannerni ajutoortoqarsinnaanera annertusitissavaa. Umiarsualiviup nutaap alumiiniu annertoq aatsitsivimmut aatsitsivimmillu assartorneqartussa qaqugu isumagisinnaalissaneraa apeqqutaatillugu tamanna Maniitsup aqqusernini ajutoornerit annertuut arlallit pisarnerannik aamma kinguneqarsinnaavoq. Umiarsualivik atortussanik tigooraasinnaalersillugu piaakannersumik piareerneqarsinnaappat atortussat illoqarfik nammineq aqqusaarlugu sanaartorfiup tungaanut assartorneqartarnissaat annikillisinneqarsin-naavoq.

Sanaartornerup nalaani aqqusinertigut angallannerni ajutoornerit amerleriaatiginerpaasinnaasaat tassaagunarpoq attaveqaatinik piorsaaneq, tamannami illoqarfimmut namminermut annertoorujussuartigut sunniuteqartussaammat. Su-lisartut taakku Alcoami sulisartut nakkutigineqarnerisa pissuseqataanik nakkutigineqarsinnaanngillat, taamaattumillu illoqarfimmi inuunerup nalinginnaasumik ingerlanneqarnerani peqataanissaat arlaatigullu ajutoorsinnaasarnissaat ilimanaateqarluni.

Ajutoornerit qanoq amerleriartiginissaat siumut soorunalimi eqqoriarneqarsinnaanngilaq. Qanorluunniilli pisoqaraluarpat naatsorsuutigeriinngisamik pisut peqqinnissaqarfiup immikkut ilisimasaasa atorneqarnissaannik piumasaqaateqarfiusut arlallit pisinnaanerat sanaartornerup taama annertutigisup annertusisittussaavaa. Aammattaaq ajutoornerit annertuut napparsimmaviup manna tikillugu passussinnaasareersimasaanit qanoq ajornerutigisinnaanerat nalileruminaappoq. Aatsitsivik inissaqalersinniarlugu qaqqanik qaarsumillu qaartiterisoqartussaavoq, tamatumunngalu peqatigitillugu atortussat oqimaatsorujussuit sanaartorfimmut assartorneqartartussaapput. Tamakku tamarmik annertuunik ajutoortoqarsinnaaneranik annertusaaqataapput, ajutoornerillu taamaattut DIN-nut Danmarkimulluunniit nuussisariaqarnernik naggataatigut piumasaqaateqarfiusinnaapput.

### 8.3 Ingerlatsinerup nalaa

Ataavartumik nuuttut qasserpiaat biiliminnik nassarlutik nuunnissaminnut periarfissaqarnersut soorunalimi akineqarsinnaanngilaq. Qassit taamaaliussanersut apeqqutaatinnagu illoqarfimmi biilit amerleriartussaapput. Tamatumunnga peqatigitillugu naatsorsuutigineqarpoq pingaartunik atorfiit nutaat alumiiniumik aatsitsivimmi pilersinneqartut akissarsiarissaarfiussasut, taamaattumillu nuuttut arlallit siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu namminneq biilissaminnik pisinissaminnut akissaqalersussaagunarlutik.

Tamakku tamarmik Maniitsumi aqqusinertigut angallanermi ajutoornernik, immaqaa ilaatigut annertoorsuusangikka-luanik, allanillu naatsorsuutigeriigaanngitsunik pisoqarsinnaanernik annertusaaqataasussaapput.

Aqqusernit tamatumunnga peqatigitillugu kilometererpaalunnik tallineqartussaapput, tassami aatsitsivik illoqarfiup avatingaatsiaani sananeqartussaammat, illoqarfiullu nutaartaa aatsitsivimmut qanikannersumi inissinneqartussaalluni. Aatsitsivimmi atorfinitsinneqartut ilarpaalui illoqarfiup nutaartaani suliaortofissaminnut qanikannersumi najugaqalissagunarput, allalli illoqarfiup qeqqanut qanittumi, taamalu suliffimminnut ungasissumi najugaqassallutik. Tamatuma paarlattuanik illoqarfiup nutaartaani najugaqalersut ilarpaalui illoqarfiup pisoqartaani suliffissarsisussaagunarput. Taakku suliffimminnut angerlanerminnullu biilertartussaapput. Tamatuma saniatigut alumiiniu aatsitsivimmi aatsinneqartoq saattukujuutut ilusilerlugu aatsitsivimmit namminermi umiarsualivimmut nutaamut umiarsuarnut usilersuussassatut assartorneqartartussaavoq. Tamakku tamarmik aqqusinertigut assartuinermit taamalu arlaatigut ajutoorsinnaanernik annertusaaqataasussaapput.

Tassa Maniitsup Napparsimmavia eqqarsaatigalugu naatsorsuutigeriinngisamik pisut najukkami immikkut ilisimasalinnik piumasaqaateqarfiusut amerlinissaat imaluunniit annertuumik ajoqusersimasunik DIN-imut nunanulluunniit allanut assartuinermit amerlanerusunut tunngavissiiinissaa naatsorsuutigineqartariaqarpoq.

#### **8.4 Kaammattuut**

Sanaartornerup ingerlatsinerullu nalaani angallanermi aqqusinertigullu angallannerni ajutoornerit qassit qanorlu annertutigisut pinissaat siumut eqqoriarneqarsinnaanngilaq. Taamaattumik ingerlatat tassunga assingusut tunngavigalugit kisitsisitigut paasissutissat suliarineqartariaqarput, tamatumunngalu peqatigitillugu Maniitsumi pisut allanngorarnert nakkutigisariaqarluni, ajutoornerit amerlassusiat, qanoq annertutigissusiat, qassit assartortariaqarnerat il.il. nalunaarsorniarlugit. Ajutoornerilli pinngitsoortinniarnissaat ikilisarniarnissaalluunniit peq-qinnissaqarfiup pisinnaatitaanerata ataaniinngillat, taamaattumillu taakku pillugit maani kaammattuuteqartoqassanani.

## 9.0 Inerniliineq/Kaammattuut

Peqqissutsimut tunngasut eqqarsaatigalugit isiginiagassat peqqinnissaqarfiup sanaartornerup aamma ingerlatsinerup nalaani eqqumaffigisassai assigiinngissuteqartorujussuupput.

### ***Nappaatit pioreersut nappaataalersinnaasullu***

Alumiiniumik aatsitsivimmik inuiaqatigiinni 3500-ngajannik innuttaqartuni sanaartorneq peqqissutsimut annertuunik sunniuteqarsinnaavoq. Taamaattumik Maniitsumi innuttaasut peqqissusiannik misissuinissaq pisariaqartinneqarpoq, taannalu pissutsit allanngoriartornerannik naliliinermi aallaavittut atorneqarsinnaavoq. Aatsitsiviup innuttaasut peqqissusiannut siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu pitsaanngitsumik/imaluunniit pitsaasumik sunniutai sulii naliliiffigeqqikkumallugit misissuinerup taassuma akuttunngitsumik, soorlu ukiut tallimakkaarlugit qulikkaarlugilluunniit, malitseqartitsivigineqartarnissaa pisariaqarpoq.

Sanaartornermi sulisorineqartut amerlanersaasa nunani allamiuunissaat suliarlu naammassineqarpat aallartussaananerata naatsorsuutigineqarpoq. Sulisartut taakku nunarsuup ilaanit sumeersuunissaat eqqoriarneqarsinnaanngilaq. Nappaatit, assersuutigalugu tuberkulosimik nakorsaatitut akiuussinnaasumik MRSA-mullu akiuussinnaassuseqarnermik ajornartotsiuteqarfiusut suut Kalaallit Nunaannut nassarsinnaaneraat aamma eqqoriarneqarsinnaanngilaq. Taamaattorli najukkami innuttaasut sulisullu tikisitat attaveqatigiillernerisigut nappaatit kissaatigineqanngitsut pinaveersaartinniarlugit suliniutit pinaveersaartitsisuusut suliniutigineqarsinnaapput. Sulisartut nappaatit aalajangersimasut eqqarsaatigalugit mi-sissorneqarnissaat piumasaqaatigineqarsinnaavoq, imaluunniit sulisut tikisitat nunamut maanga isernerminni peqqissutsimut uppersarsaammik peqarnissaat piumasaqaatigineqarsinnaalluni.

Tamatumunnga peqatigitillugu manna pingaartuuvoq, tassalu peqqinnissaqarfiup isumannaallisaasoqaraluartoq sulisartut akornanni nappaalasoqarnerani u-palungaarsimasuutitanik piareersimasoqarnissaa. Upalungaarsimasuutitat assersuutigalugu nappaatip suup pineqarnera, qanoq ulorianartiginera kiisalu nap-parsimasunik ujarlertoqarnissa immikkoortisimatitsisoqassappallu immikkoortisimatitsisoqarnissaa naliliiffigisinnaassavaat, taamaalilluni nappaatip siaruaassinnaanera sapinngisamik annikillisarinarneqarsinnaaqqullugu. Upalungaarsi-masuutitani

Alcoa sulisartunik atorfinitsitsisartuusoq, Peqqissutsikkut Nakkutilliisoqarfik peqqissutsimik nakkutilliisuusoq, Peqqinnissaqarfik attugaasunut toqqaannartumik attaveqartuusoq kiisalu Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik peqqissutsimut tunngasuni aamma peqqissutsikkut upalungaarsimasuutitaqarnermut tunngasuni naalakkersuinikkut pingaarnerusutigut akisussaasuusoq ilaatinneqartariaqarput.

### ***Kiffartuussinerit pisinnaasaqassuserlu***

Maniitsumut ataavartumik nuuttut qanoq ittorpiaanissaat massakkut nalorninarpoq. Taamaattumik nuuttussanik paasiniaanermi inaarutaasumik kisitsisit paasineqarpata soorlu suaassutsimut, ukioqqortussutsimut, ilinniagaqarsimanermut, qassinik meeraqarnermut il.il. agguataarsimanerup qanorpiaq issinnaanerata misissuiffiqineqarnissaa kaammattuutigineqarpoq.

Maniitsup Napparsimmavia inunnik 3800-nik kiffartuussisinnaavoq, tamannalu massakkut tunngaviusumit qaffasinneruvoq. Najugaqartullu amerleriarujussuartaappaat taamalu peqqissutsikkut kiffartuussinermik pisariaqartitsineq qaffariarujussuartaallauni, taamaattumillu Maniitsumi peqqinnissaqarfik qanoq aqqissuunneqassanersoq isumaliutersuutigineqartariaqarpoq. Tamatumunnga peqatigitillugu Maniitsup Qeqqani Peqqinnissaqarfimmut Sisimiut Napparsimmaviata nunap ilaani tassani napparsimmavittut atorneqalerfianut qanittukkat kattutsinneqarnissaa isiginiartariaqarpoq, tassalu imaappoq atugassiissutit pisinnaasaqassuserlu nunap immikkoortuanik isiginninneq aallaavigalugu naliliivigineqassasut.

Peqqissutsikkut kiffartuussinerup pisariaqartinneqarnerata annertusinera amerlanerusunik aningaasaqartuuteqarnermik nassataqassaaq. Ataatsimut isigigaanni Nunap Immikkoortuani tassani peqqissutsimut tunngasuni aningaasartuutit sanaartornerup nassatarisaanik qaffannissaat naatsorsuutigisariaqarpoq. Taamatuttaaq DIN-ip assersuutigalugu ajutoornernut annertunerusunut atatillugu aningaasartuuteqarnerulernissaa naatsorsuutigisariaqarpoq, tamannalu aamma qulaajarneqartariaqarpoq. Tamakku pillugit naatsorsuisoqassaaq, ani-ngaasartuutaanerusunut matussutissanik amerlanerusunik aningaasaliissuteqartoqarnerinik malitseqartumik.

### ***Peqqissutsikkut pissusilersorneq***

Kalaallit Nunaanni kitaamiut inooriaasiattut inooriaaseqaleriartornikkut pissutsit ataatsimut allanngoriartornerat inooriaatsip nassatarisaanik nappaatit, soorlu sukkornerup, pualavallaarnerup uummammilu taqaaqqatigut nappaatit

amerliartornerannik ajornartorsiuteqarfiusoq Maniitsumi aamma atuuppoq. Pissutsit taamatut allanngoriartornerat aatsitsivimmik illoqarfiup eqqaani inissiinikkut suli sukkanerulersinneqarsinnaavoq. Peqqinnissaqarfik misissueqqaarneq peqqissutsimillu ingerlaavartumik misissuisarneq aallaavigalugit pinaveersaartitsiniarluni suliniutinik aallartisaanissamik kiisalu suliassaqarfiit sorliit tulleriiarinermi salliutillugit sukumiisumik suliniuteqarfiginissaannik paasisaqarnissaminut periarfissaqarpoq.

Tamatumunnga peqatigitillugu inuit Maniitsumut pisut suliffissarsiorlutik tassunga nuuttuunissaat naatsorsuutigisariaqarpoq. Tassa imaappoq nuuttut peqqissuunissaat taamaalilutillu inunnit ulorianartorsiortitsisunit peqqinnissaqarfimmik atuinikinnerusuunissaat naatsorsuutigisariaqartoq. Tamatumali saniatigut suliffiit nutaat amerlanersaat ilinniagaqarsimanngitsunik inuttalernerqarsinnaasusnaanerat pissutigalugu inooriaatsip nassatarisaanik nappaaatit amerliartuinnarsinnaanerat annikillisinneqarsinnaanngilaq.

Peqqissuseq aatsitsiviliornikkut annertuumik imaaliallaannaq ajorseriassagunanngilaq. Kitaanitut inooriaaseqaleriartorneq suli annertusinerussagunarpoq, taamaalillutillu inooriaatsip nassatarisaanik nappaatit saqqumilaarnerulissagunarlutik. Pinaveersaartitsiniarnerup annertuumik aallunneqarnera pissutsit taamatut allanngoriartornerisa sakkortuallaamik sukkatsikkiartornerannik pinaveersaartitsisooqataasariaqarpoq.

### ***Atortussat ulorianartut, elektromagnetisme pilersuinermillu suliaqarneq***

Atortussanit ulorianartunit sunnerneqarsinnaanermi aatsitsiviup inissinneqarnera isumannaallisaatitullu suliniutit piviusunngortinneqartut apeqqutaapput.

Elektromagnetisme eqqarsaatigalugu napparsimalersinnaaneq annikitsuararsuuvoq. Innuttaasut qassiussusiat isiginiaraanni kræfteqalersinnaasutut naatsorsuutigineqartut ima ikitsigaat kræfteqalertartunik nalunaarsuiffimmut aamma toqusarnernut pissutaasunik nalunaarsuiffimmut ileqquusumik nalunaarutiginnittarnerup saniatigut innuttaasunik nakkutillineq immi isumaqarnaviarani, taamaattorli kaammattuutigineqarpoq avatangiisini innaallagiaqarfinnit magnetismeqarfinnillu nipinik tusarneqarsinnaanngitsunik nakkutillineq pilersinneqassasoq.

Maniitsup Napparsimmavia innaallagissamik imermillu najukkami pilersuisoqarfinnit pilersorneqarpoq, pilersuinerlu ingerlaannarallartillugu eqqorneqartussaasariaqarani. Napparsimmavik ajornartoormi

innaallagissiummik sillimmaqarpoq, pisortanit pilersuineq unippat atorneqarsinnaasumik. Taamaattorli kaammattuutigineqassaaq imermik napparsimmavimmut pilersuineq atorneqassagaluarpas upalungaarsimasuutitaqassasoq.

***Aqqusinikkut angallannerni ajutoornerit***

Aatsitsiviup sanaartorneqarnerani maskiinat atortussallu oqimaatsorujussuit sanaartorfimmut assartorneqartartussaapput. Angallannerup ilaa aqqusernit qanoq innerat apeqqutaatillugu illoqarfikkut ingerlasartussaavoq. Illoqarfimmi meeqqat inersimasullu pisinnaarlutik ulluinnarni angallaffigisartagaanni biilit amerlinerat sunaluunniit aqqusinertigut angallannerni ajutoornerit amerlineranut pissutaaqataasinnaavoq. Tamatumunnga peqatigitillugu biilit mikinerusut pineqaratik biilerujussuit atortussanik assartuinnermi atorneqartussaapput, taamaattumillu aqqusinertigut angallannermi isumannaallisaaneq qitiutinneqassalluni. Peqqinnissaqarfik eqqarsaatigalugu kingunerisaa tassaassaaq aqqusinertigut angallannermi ajutoortut annertunerusumillu ajoqusertut amerlanerulernerat, tamannalu nakorsiartarfiup ulapinnerulerneranik nassataqassaaq, tamatumalu napparsimasunik illoqarfimmit aallarussisariaqartarneq atugassiissutinillu atuinerulerneq aamma pisariqartilissallugu.

Najugaqartut amerleriapiloornerat Maniitsumi peqqinnissaqarfiup tunngaviusumik attassinnaasariaqarpaa, tamannali naleqqussaasoqarnissanik piumasaqaateqarfiuvoq.

## 10.0 Najoqqutarineqartut

Alcoa

[http://www.alcoa.com/iceland/en/news/whats\\_new/2008/2008\\_10\\_gender\\_equality.asp](http://www.alcoa.com/iceland/en/news/whats_new/2008/2008_10_gender_equality.asp)

Bjerregaard, Peter m.fl. (2009): Notat om sundhedstilstanden i Maniitsoq 2007-2009.

Bjerregaard, Peter m.fl. (2007): Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2007

Bjerregaard, Peter (2004): Folkesundhed i Grønland, INUSSUK, Arktisk Forskningsjournal 1, 2004.

Greenland Development <http://www.aluminium.gl/content/dk>

Grønlands Statistik <http://www.stat.gl/>

Koch, Anders m.fl. (2009): Notat om sundhedstilstanden i Maniitsoq (Alcoa SMV).

Landslægeembedet

<http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Landslaegeembedet.aspx>

Maniitsoq Sygehus

<http://www.peqqik.gl/Sygehuseoginstitutioner/Sundhedsdistrikter/Maniitsoq.aspx>

Nielsen, Anni Brit Sternhagen og Bjerregaard, Peter (2007): "Sundhed og helbred i Grønland – med særlig fokus på Nuuk, Maniitsoq og Sisimiut kommune". Center for sundhedsforskning i Grønland.

[http://www.smv.gl/Baggrundsrapporter/SMV\\_SIF\\_dec\\_2007\\_DK.pdf](http://www.smv.gl/Baggrundsrapporter/SMV_SIF_dec_2007_DK.pdf)

Nørby, Søren red. (2009): Klinisk ordbog, 16. udgave. Munksgaard Danmark, København 2004.

PAARISA

[http://paarisa.humatic.gl/upload/paarisa/inuuneritta/inuuneritta\\_dk\\_final\\_web.pdf](http://paarisa.humatic.gl/upload/paarisa/inuuneritta/inuuneritta_dk_final_web.pdf)

Perinatale retningslinier for Grønland, vejledende svangerskabsundersøgelser. Selvstyrets bekendtgørelse nr. 4 af 14. februar 2005.

[http://www.lovgivning.gl/gh.gl-love/dk/2005/bkg/bkg\\_nr\\_04-2005\\_dk.htm](http://www.lovgivning.gl/gh.gl-love/dk/2005/bkg/bkg_nr_04-2005_dk.htm)

Statens Institut for Folkesundhed [http://www.si-](http://www.si-folkesundhed.dk/upload/kap_33_sociale_forskelle.pdf)

[folkesundhed.dk/upload/kap\\_33\\_sociale\\_forskelle.pdf](http://www.si-folkesundhed.dk/upload/kap_33_sociale_forskelle.pdf)

Sundhedsprofilundersøgelserne.

Ugeskrift for læger <http://www.ugeskriftet.dk/LF/UFL/2005/17/pdf/VP43039.pdf>